

საქართველოს მოკვება

№ 4

22 ნოემბერი.

კვირეული საზოგადოებრივი, სამეც. და სალიტ. კურსალი

1909 წ.

ჩვენ და ცხოვრება

მგონია, ამ ჟამად ყველა ჩვენგანი—ზოგი შეგნებულად, ზოგი გამოურკვეველად მაინც—გრძნობს, რომ ჩვენ, ქართველები, თანამედროვე ცხოვრებას როგორღაც დაშორებულნი ვართ, რომ ჩვენსა და ახლანდელ ცხოვრებას შორის, ნაცვლად ორგანიზულ კავშირისა, რაღაც განხეთქილება, შეუგუებლობა და შეუწყობლობა არსებობს, რომ, ერთის სიტყვით, ახლანდელი ცხოვრება და ჩვენ—ასე ვთქვათ—ერთმანეთისგან გათიშულნი, განცალკევებულნი ვართ: ცხოვრება თავის გზით მიდის, ხოლო ჩვენ, თითქო აქ გასართობი თამაში არისო, დინჯად შორიდან ვუტყვირით და თვით ცხოვრების პროცესში, ამ დროის პირობების შესაფერად, ვერავითარს ცოტაოდნად თვალსაჩინო მონაწილეობას ვერ ვიღებთ.

ასეთი მდგომარეობა—დღეს მაინც—ისეთი ცხადი ფაქტია, ისე ადვილი დასაწახნია, რომ არა მგონია, იგი ვინმეს კიდევ საეჭვოდ და საკამათოდ მიაჩნდეს. თვითონ ჩვენ ასე თუ ისე შეჩვეულნი ვართ ამ მდგომარეობას და ისე თვალში არ გვეცემა და არ გვეუცხოვება, როგორც გარეშეს, ჩვენი ცხოვრების ახლად გამცნობს უცხოელს. ამიტომაც ყველა უცხოელ სტუმრებს; რომელთაც ამ ბოლო დროს ჩვენზე რამე დაუწერიათ, პირველად ეს ფაქტი ალუნიშნავთ ჩვენს შესახებ. მათ ნაწერებში თუმცა სიტყვა-სიტყვით არ არის ნათქვამი, მაგრამ აზრით კი პირდაპირ გამომდინარეობს შემდეგი მსჯავრი: „დღეს თქვენ სტუმრები ხართ თქვენს ქვეყანაში“!

უეჭველია, მსჯავრი-სასტიკი არის და ჩვენთვის მეტის მეტად დამაღონებელი, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი მოკლედ და მკაფიოდ ახასიათებს ჩვენს დღევანდელ მდგომარეობას, და თუ—ღვთის მადლით ჯერ კიდევ საესებით სიმართლედ ვერ ჩაითვლება, ყოველ შემთხვევაში ქვეყნობის მაინც ძალიან უახლოვდება.

ვინც ჩაფიქრებით გაითვალისწინებს ჩვენს ახლანდელ ყოფა-მდგომარეობას, ჩაუკვირდება მის ავკარგიანობას და წარმოიდგენს ჩვენი ეკონომიურ ცხოვრების სურათს, —უეჭველად დაახლოვებით იმგვარსავე „სტუმრის გრძნობას“ განიცდის, როგორცა, მაგალითად, გერმანიასა და საფრანგეთში მგზავრად მისული ქართველი: ეს იქ იპოვის დიდს ნივთიერ კულტურას, ნახავს, რომ ნაყოფი ხალხის ეკონომიურ შემოქმედებისა აუზომელია, მაგრამ ამასთანავე იგრძნობს, რომ თვითონ მას ყველა ამაში წილი არ უდევს, რომ იგი მხოლოდ სტუმარია და არაფრით დაკავშირებული არ არის ამ ნივთიერ კულტურასთან. ჩვენშიაც, სამწუხაროდ, მსგავსი გრძნობა აღედგის ქართველ ადამიანს: ახალი დროის ნივთიერ კულტურის მხრით ჩვენი მხარეც არ არის ველური ქვეყანა, აქაც არის ვაჭრობა, მრეწველობა, მანქანები, ქალაქები, სახლები და სასახლეებიც, რკინის გზა, ტელეგრაფი, ტელეფონი, ავტომობილებიც კი, მაგრამ ყველა ამაში ქართველს მცირე ნაწილი უდევს, —ამ ნივთიერ კულტურის პატრონობის საქმეში, და იგი უფრო „სტუმარია“, ვიდრე მასპინძელი, უფრო უცხო და გარეშეა, ვიდრე შინაური.

შინაარსი: ჩვენ და ცხოვრება—**შ. გოგიჩაიშვილი**; შავს ზღვასთან, ლექსი—**შანშიაშვილი**; ჩვენი თეატრი და სცენა—**მწიგნობარისა**; ჰაი გიდი, მეგობრებო—**ალაროდინისა**; ობოლი, ლექსი—**ი. მხილერი**; ჩვენი პრესა;—**სიცოცხლის ზღვაზედ**, ლექსი—**ბაბილინისა**; მოკლე მიმოხილვა ქართულ მწელობისა—**ი. შარტავაშვილი**; ერის უფლება—**Baton-ისა**; წერილი რედაქციის მიმართ—**ი. გოგებაშვილისა**;

ჩემის აზრით, ქართველობის ეკონომიურ მდგომარეობა დღეს ისეთ დონეზეა და იმგვარს გარემოებაში არის მოქცეული, რომ იგი საერთოდ ჩვენი ხალხისურ არსებობის უპირველესსა და უმთავრეს საკითხს შეადგენს: ამიტომ ჩვენის მხრით ამ საგანზე ფიქრი და ზრუნვა ყველა სხვა ფიქრსა და ზრუნვას უნდა სკარბობდეს და ჩრდილავდეს, თუ გინდა. რომ გამოვფხიზლდეთ და ახლანდელ მდგომარეობას თავი დავაღწიოთ. ეს ისეთი რთული და დიდმნიშვნელოვანი საკითხია, რომ რამდენიც უნდა ითქვას და დაიწეროს ჩვენში იმის შესახებ, მაინც მოქარბებულად და უსარგებლოდ ვერ ჩაითვლება, თუ, რასაკვირველია, თვით ნათქვამსა და ნაწერს ცოტაოდნად მაინც სალი აზრი აქვს და პრაქტიკულ მოთხოვნების შეგნების ნიშანწყალი ახლავს.

რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში არ კმარა მართო ჩივილი და არც მხოლოდ იმის აღნიშვნა, რომ ჩვენ ღარიბები ვართ: ჩვენი სიღარიბე უკვე ვიცით დიდი ხანია. და ქართველობის ეკონომიურ საკითხის მთავარი მხარე ის კი არ არის, რომ ჩვენ ღარიბები ვართ, —ეს დღეს ყველასთვის ცხადია, —არამედ ის, თუ რატომ ვართ ღარიბები, —ღარიბები არა როგორც კერძო ადამიანები ან სოციალური კლასები, არამედ როგორც ხალხი, როგორც ეთნოგრაფიული ანუ ნაციონალური ერთეული.

ული, — და როგორ უნდა დავაღწიოთ თავი ჩვენს საერთო ეკონომიურ სიბეჭავს.

ჩვენს ეკონომიურ სისუსტეს მრავალ გვარი მიზეზი და საფუძველი აქვს, მაგრამ თუ მათ საერთაოდ დავაკვირდებით, დავინახავთ, რომ თითქმის ყველა ამ კერძო მიზეზებს ერთი მთავარი, ფართო შინაარსისა და უფრო ზოგადი მნიშვნელობის გარემოება შეიცავს. ეს გარემოება არის შემდეგი: ქართველობა, თავის პრაქტიკულ საქმიანობითა და შინაგან პსიხიკით, დღესაც ვერ შესწყობია და ვერ შეგუებია თანამედროვე მოქალაქობრივ ანუ კაპიტალისტურ ცხოვრების აზრსა და მოთხოვნილეს. წესი ჩვენი საქმიანობისა და ხასიათი პსიხიკისა იმ გვარია, რომ სრულებით არ შეესაბამება კაპიტალისტურ დროის არც საქმიანობასა და არც პსიხიკას.

მართლაც, ახა დააკვირდით ჩვენს ცხოვრებას, იუ ყოველ ფეხის ნაბიჯზე არ შეამჩნიოთ, რომ ჩვენ მარტოოდენ ფეხის ათრევით ვჯავღლაგობთ იმ უღელ ქვეშ, რომელსაც კაპიტალისტური ცხოვრების ცივი მოთხოვნილება ჰქვია. როგორც ყველამ იცის, ხალხის მთელი ეკონომიური საქმიანობა სამ მთავარ დარგად განაწილდება. ეს არის: სასოფლო მეურნეობა, მრეწველობა და ვაჭრობა. კაპიტალისტურის საზომითა და ანგარიშით, თითოეულ ამ დარგს, როგორც საზოგადოდ ადამიანის ყოველგვარ სამეურნეო საქმიანობას, იმდენად აწვს ფასი და ღირებულება, რამდენადაც იგი სარგებელს ანუ მოგებას იძლევა. ხოლო ეს მოგება მაშინ ახლავს ეკონომიურ საქმიანობას, როცა ამ საქმიანობას წარმოების გაუმჯობესებული ტექნიკა უდევს საფუძვლად, როცა შრომა შესაფერის ცოდნითა და ნივთიერის მოწყობილობით არის განაყოფიერებული, როცა წარმოება ბაზრის მოთხოვნილებასთანაა შეთანხმებული.

ჩვენში კი რას ვხედავთ? სასოფლო მეურნეობა დღესაც თითქმის უცვლელად იმ წესით სწარმოებს, როგორც ასისა და ორასი წლის წინად: ქართველ სოფელისთვის თითქო არ არსებობს არც ტექნიკის განვითარება, არც ბაზრის ცვალებადობა; მრეწველობა, თუ კი რაიმე ქართული მრეწველობა მოიპოვება, ხელოსნობის საფეხურს ვერ გასცილებია; ხოლო ქართული ვაჭრობა უფრო გარეშე კაპიტალის ნასუფრალის ამკრფეია, ვიდრე დამოუკიდებელი დარგი და ადგილობრივი აღებმიცემობის იარაღი.

ეს კიდევ არაფერი. სხვა ხალხებშიც, როცა მათში ეკონომიურ მოთხოვნილებათა ცვლილება უცხო ქვეყნის გავლენით მომხდარა, ადგილობრივი ეკონომიური ცხოვრება უცებ და სავსებით ვერ შეგუებია ახალ წესსა და მოთხოვნილებას. ამიტომ ამგვარივე მოვლენა ჩვენშიაც თავის თავად დიდი დარდისა და ზრუნვის აღმძვრელი არ უნდა

იყოს. მაგრამ საქმე ის არის, რომ სხვა ხალხებში ხსენებული შეგუება თუ უცებ არა, ნელ-ნელა მაინც უეჭველად მომხდარა; ჩვენში კი, საუბედუროდ, ამის ნიშნებს ვერ ვხედავთ, და ჩვენის მხრით უმთავრესი ყურადღების ღირსი საგანი სწორედ ეს მოვლენა გახლავთ.

ვერც ერთი დარგი სახალხო მეურნეობისა ვერ გაიზრდება და ვერ განვითარდება, თუ იმ დარგის ასპარეზს მუდამ ახალი ენერჯია, ახალი მომქმედი ძალა არ ემატება, თუ ძველ მწარმოებელთა ადგილს იქ მეტის ცოდნითა და ძალღონით აღკურვლილი ახალთაობა არ იკერს. ჩვენში კი მეურნეობის ყოველი დარგი არა თუ სუსტი და ჩამორჩენილია ტექნიკურად და განუვითარებელი ეკონომიურად, — დრო და ჟამის განმავლობაშიაც მას ახალი პროგრესიული ელემენტი არ ემატება და ამით შინაგანი ნაყოფიერობა არ უდიდდება.

რომელ წრესაც უნდა ეკუთვნოდეს ქართველი, თავის ხელობითა ან ქონებრივის მდგომარეობით, მისი დამახასიათებელი მისწრაფება ის არის, რომ თავისი შთამომავლობა ახლანდელ მის წრესა და მოქმედების ასპარეზის ფარგალში არ დაურჩეს. ყოველი სოფლის მეურნე გლეხიც კი, რომელიც შვილის სწავლებას შეუდგება, იმ აზრით არის გამსჭვალული, რომ თავისი მემკვიდრე მეურნეობას მოაშოროს და უეჭველად „თავისუფალ ნასწავლ კაცად“ გამოზარდოს. ყოველი ქართველი მემამულე იმის ცდაშია, რომ როგორმე შვილი მამულის მოვლა-წარმოების საქმეში არ დასტოვოს, როგორმე კლასიკურ განათლების სასწავლებელში გაატაროს და „ჩინოვნიკად“ ან თავისუფალ „ინტელიგენტად“ აქციოს. ვაჭარიც კი, რომელიც უფრო პრაქტიკული კაცი უნდა იყოს, თავის შვილებს გიმნაზიებსა და ზავედენიებში აგზავნის და პრაქტიკულ-ეკონომიურ სარბიელს სამუდამოდ აშორებს. ყოველი ქართველი დედა იმას ნატრობს, რომ თავისი ქალი გიმნაზიაში ან პროგიმნაზიაში მაინც მიაბაროს. ერთის სიტყვით, ყველა ქართველს ეს ერთი მისწრაფება აერთებს, — დამოუკიდებელ სამეურნეო საქმიანობას შვილები უეჭველად მოაშოროს და „სამსახურის“ ხალხად აქციოს.

ეს მისწრაფება რაღაც მოარულივით აქვს დღეს მოდებული მთელს ჩვენს საზოგადოებას. თითქმის თვე ისე არ გაივლის, რომ რომელიმე სოფელმა ან დაბამ თხოვნების წერა და ფულის მოგროვება არ დაიწყოს გიმნაზიისა ან პროგიმნაზიის დასაარსებლად. დიდი და პატარა, შეძლებული და შეუძლებელი, — ყველანი სწორედ ისეთი სწავლის სიყვარულს შეეუპყვრივართ, რომელიც ეკონომიურ წარმოებისა და აღებ-მიცემობის საქმეში გროშად მოსახმარი არ არის.

რასაკვირველია, ამგვარ მისწრაფებასაც თავისი მიზეზები აქვს, რომლებსაც თავის დროზე კი-

ოჰ, ნეტა იმ დროს შემეწყვიტა ფიქრი მქვეყნავი
 და მივცემოდი, ვით სალი კლდე, თავდავიწყებას;
 ასული ზღვისა მომხიზვლელი თვისკენ მიწვევდა,
 მსუბუქი ქაფი ჩრდილოს ჰფენდა ნათელ ხატებას.
 — მენავევ, ჩქარა!...—ნავში ჩავჯექ, მივყე კვალ და კვალ,
 მაგრამ ვერ მივწვდი მოციმციმეს ჩემს ნახს ოცნებას!...

ბათობა

მ. მანიაშვილი

ჩვენნი თეატრი და სცენა.

ვინც ჩვენს ცხოვრებას თვალყურს ადევნებს და მის მაჯის ცემას დაჰკვირვებია, დაგვეთანხმება, რომ ამ ჟამად ქართული თეატრი და სცენა განიცდის დიდს კრიზისს...

ყოველ ეჭვს გარეშეა, რომ ვე კრიზისი თავდაპირველად მოწმობს თეატრის დაავადყოფებას და სცენის დაუძღურებას, მაგრამ ისიც აშკარაა, რომ ამავე დროს ვე კრიზისი სანუგეშო ნიშნებს იძლევა იმისას, რომ ავადყოფობა არც ისე საშიშია. ყოველ შემთხვევაში დაუძღურების ხანა უკეთესობაში გადადის და თეატრს განსაცდელი სულაც არ მოეღის მომავალში, თუ კი, რა თქმა უნდა, ავადყოფს შესაფერი მოვლა და პატრონობა არ მოაკლდება.

ყველამ უწყის, რომ მთავარი მიზეზი ჩვენის თეატრის და სცენის დაუძღურებისა იყო და არის ქონებრივი უსახსრობა და ეკონომიური მოუწყობლობა თეატრის მუშაკთა. შეუძლებელია დამშეულ კაცს მოსთხოვო სიმკვირცხლე და გამძლეობა მამლისა. ცხოველ-ყოფილობა და სულიერ-ხორციელი გამარჯვება ხვედრია მხოლოდ ოდნავ მაინც კმაყოფილთა და ჯანსაღთა.

ჩვენის თეატრისა და სცენის მუშაკთ პირველ დღიდან მოყოლებული დღევანდლამდე აკლდათ ცხოვრების სახსარი—ლუკმა პური არსებობისა და ნურავის ნუ გაუკვირდება, თუ ჩვენს სცენას დღეს დღეობით შერჩენია მხოლოდ უკვე დაქანცულნი და შეგერტყილნი მუშაკნი. ბრძოლის უნარს და გამძლეობასაც თავის საზღვარი აქვს; ამ საზღვრის იქით იწყება ვაჟკაცურა შეტევის მაგიერ ბებრული, უღონო ფახი-ფუხი...

ძველ მუშაკთ სცენისას მხარს არ უდგებიან ახლები, ჯან-ღონით სავსენი და შრომის ჟინით გიტაცებულნი, რადგან ნამდვილნი მუშაკნი და ნიჭიერნი გაუბრუნებენ ქართულ თეატრს და სცენას, როგორც ისეთს დაწესებულებას, რომელიც ბევრსა თხოულობს და სამაგიეროდ არაფერს ან სულ ცოტას იძლევა.

მიუხედავად ყველა ამ გარემოებათა ჩვენს თე-

ატრს სამერმისოდ მაინც კარგი პირი უჩანს. დრამატული მწერლობა, მართალია, ჯერ სუსტობს, მაგრამ მაინც დღითი დღე ვითარდება. საკმარისია მოვიგონოთ ნ. შიუკაშვილის პიესა „მეგობრობა“ და ვას. ყოფიანის „სამეგრელოს მთავარი ლევან“... სცენის სიყვარული და ტრფიალი ახალგაზღობაში არ ჩამქალა და ამის საუკეთესო საბუთს გვაძლევს წრევანდელი დებიუტი პეტერბურღელ სცენის მოყვარეთა. ქნი ა. ჩირგაძე, პ. ქავთარაძე, შარაშიძე და სხვანი თუ პირველი მერცხლები არიან ჩვენის თეატრის გაზაფხულისა, იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ამ პირველებს მეორენიც, მესამენიც და მრავალნიც მოჰყვებიან ამ ახლო ხანში, თუ კი, რა თქმა უნდა, ჩვენებურმა ჩვეულებრივმა დაუდევრობამ უღროთ არ დასუსხა და კრიქა არ შეუქრა მერცხლების ჭიკჭიკს...

სწორედ ახალგაზღობაში, ძველების განახლებაშია ჩვენი თეატრის იმედი და სანუგეშო მომავალი. ჩვენ სულაც არ გვინდა და აზრათაც არ მოგვსვლია უმადურად მოვიხსენიოთ ჩვენი ძველი და დამსახურებულნი სცენის მუშაკნი, მაგრამ ყველასათვის აშკარაა, რომ დღეს მართო იმათ ანაზარაზედ დარჩენა და დამყარება შეუძლებელია, თუნდაც იმიტომ, რომ დრო და ჟამმა ცხოვრებაში სხვა მოთხოვნილება წამოაყენა და ამ ახალი მოთხოვნილებისათვის ჩვენს პატივცემულ სცენის მოღვაწეთ პასუხი ვერ გაუციათ და ვერც გასცემენ...

დროსა და ჟამს თვისი უცილებელი კანონი ახლავს—სიბერე, რომელიც, მართალია, ნიქსა და ჭკუას არ აქარწყლებს, მაგრამ ხორცს და გულს აუძღურებს. ჩვენ ძველ მუშაკთ უკვე არ შესწევთ წინანდებური ძალ-ღონე და ახალ მოთხოვნაზე არც ახალი სიტყვები მოვბოვებთ და არც სახსარი...

ვიქონიოთ იმედი, რომ ეს წარმავალი ხანა, ეს კრიზისი თეატრის და სცენის დაუძღურებისა მალე გაივლის და მოქანცულ, დაუძღურებულ სცენის რაზმებში ხელ ახალი ძალები ჩადგებიან და დღეს მოუხერხებელს და შეუძლებელს ხვალ შესძლოდ გახდინან.

იქნება ვინმემ ოპტიმისტობა დაგვწამოს, ან კიდევ უარესი,—გვისაყვედუროს: განა ახალგაზღობი

არა გვეყვანან მომეტებულად ეხლანდელ სცენის მუ-
შაკთა შორის? სულ ახალგაზღვები არ არიან და მაინც
არა გამოდის რა?

ეგ მართალი არ არის. ახალგაზღა ის კი არ
არის ვინც წლოვანობით და გონებით ნორჩია. ეხ-
ლანდელი სცენის ახალგაზღვობა უმეტესს შემთხვე-
ვაში ხორც-მეტია თეატრის ცხოვრებაში. იმათ
არც ძველების ნიქი შესწევთ და არც საკმაო სი-
ყვარული სცენისადმი. ძველ მოღვაწეთ ნიქიც დი-
დი ჰქონდათ და სიყვარულიც უზომო იმ საქმისა-
თვის, რომელსაც ემსახურებოდნენ. ეხლანდელი
ახალგაზღვები კი თეატრს და სცენას ისე უყურებენ
როგორც თავშესაქცევს და მეწველს ფურს... ეხ-
ლა სცენაზე მიდიან ისეთები, რომელთაც სასცე-
ნო არა სცხიათ რა... ღმერთმა დაიფაროს ჩვენი
თეატრი ასეთი ახალგაზღვებისაგან. პირიქით, ყოვე-
ლივე ღონე უნდა იქმნას მიღებული, რომ ეგ ხორც-
მეტები და მუწუკები დროისით განშორდნენ თე-
ატრს. თუ ჩვენი ძველი მოღვაწენი ხორციელ-სუ-
ლიერად დაუძღურდნენ, ეს ეგრედ წოდებული
ახალგაზღვები ზნეობრივ და გონებრივ სიმჩატით და
არარაობით შხამავენ თეატრის ატმოსფერას.

ახალგაზღა ის არის, ვინც წინ მიდის, განაბ-
ლების და განვითარების გზას ადგია, გული გატე-
ხილი არა აქვს და სწამს საუკეთესო მერმისი და
ამ მერმისისათვის არც თავსა ზოგავს და ყოველივე
გასაქირს ადვილად ურიგდება...

ვასილ აბაშიძე, მიუხედავად თავის 35 წლის
სამსახურისა სწორედ ახალგაზღა იყო, იგი არასო-
დეს არ მოშორებია თეატრის კარებს... რა ვუყოთ
ეხლა რომ ღონე ღალატობს და ჯანი არ შესწევს
წინანდებურად აიტანოს შიმშილ-წყურვილი და
დღეს მხოლოდ იმის ცდაშია რომ ხორციელი ტკი-
ვილი დაიცხროს და დაიშუშოს.

ჩვენს თეატრს უნდა იდეური მუშაკნი, განვი-
თარებულნი, გრძობით გულწრფელნი და უანგარო
მოღვაწენი. აი სწორედ ამისთანა ახალგაზღვებისაგან
ელის ჩვენი თეატრი და სცენა შევლას და ხსნას.

მწიგნობარი.

„ჰაი ბილი, მებოგრიბო!“

მგლის თავზედ სხარებას კითხულაბდნენ,
ის კი ტყისკენ იყურებოდაო...

ამ დღეებში გავათავე ჩემი ფელეტონები „კავ-
კასიის ერთობის“ შესახებ *), და მართალი უნდა
მოგახსენოთ, ცოტათი სინიღისიც კი მაწუხებდა,
ხომ არ გადავაქარბე ექვი კავკასიის შესაძლებელ
ერთობაზედ მეთქი. მეორე მხრით მუდამ სოლი-
დარობაზედა და ერთობაზედ ლაპარაკი მო-
სწყინდება ადამიანს, როცა საქმე ისეთ ელემენტებ-
თანა გაქვს, რომელთაც ერთობა განგებ აკერიათ

პირზედ, ნამდვილად კი ვინ იცის რა შხამი და
მტრობა არ უქვესთ გულში! მეც დიდის მოწიწე-
ბით გამოვსთქვი ექვი, მხოლოდ ექვი,—კავკასიის
ერთობა მაინცა და მაინც უმეველად განსახორცი-
ელებელი არ შეიძლება იყოს მეთქი.

მაგრამ გავიდა ორი დღე და რა ვნახე გაზეთ
„ზაკავკაზიში!“ (№ 225, ИЗЪ ВРЕМЯДЪ СЪ АРМІЯ-
НАМИ.)—საკვირველი და გასაოცარი რამ. ჩვენთვის
სასიამოვნო იქნება, თუ ყოველივე ესე ქორი გა-
მოდგება, მაგრამ თუ მართალია, მართლაც გასაო-
ცარი რამ ვნახე! რომ წინაღ გამოსულიყო ეს წე-
რილი, მეც „ექვს“ გავაძლიერებდი და მაშინ პირ-
დაპირი საბუთი მექნებოდა მეთქვა, რომ ჩვენში
ზოგიერთ ელემენტთა შორის ერთობა შეუძლებე-
ლია, რადგან მათი იდეალები და მისწრაფებანი მა-
რთლაც პირდაპირ ეწინააღმდეგებია ერთმანეთს.
ეს „უცნაური“ რამ სომხების აღსარებაა რუსების
წინაშე, მართალია კერძო საზოგადოებში, მაგრამ
მაინც გულ-წრფელი აღსარება. მაპატიეთ ეს სიტ-
ყვა „სომხებო“, ვიცო, სოფ-სტები და „სოლიდარო-
ბის მოტრფილენ“ ხალხი მოამძახებს,—აქ სომეხი
რა შუაშია, აქ ერთი „ჩინოვნიკი“ და ერთი დე-
დებუტატი საღათელიანი ლაპარაკობენო, ორი
კაცის აზრს მთელს სომხობას ნუ ახვევთ თავ-
საო; კარგი და პატიოსანი, —ამ ორ სომეხზედ ვი-
ლაპარაკოთ და იმათ შესახებაც, ვინც შეიძლება
მათი მომხრე იყოს (სხვისი არ ვიცო და მე კი და-
რწმუნებული ვარ, რომ უმეტესი ნაწილი სომხის
პატრიოტებისა მათი მომხრეა).

ამ ორი სომხის აღსარება ერობის შესახებ
თათბირს გამოუწვევია ერთი რუსის მანდილოსნის
ოჯახში, სადაც ისინი სტუმრად ბრძანდებოდნენ.
აქ აღმოჩნდა, რომ სომხებსა და ქართველებს შო-
რის სოლიდარობაზედ ლაპარაკიც ტყუილი ყოფი-
ლა. თურმე სომხებს პირდაპირ უნდა გაემქლავნე-
ბიათ, რომ მათი ინტერესები არაფერში არ ეთან-
ხმება ქართველთ და კავკასიის სხვა ერთა ინტერე-
სებს, რუსებთან კი მათ ბევრი რამ ჰქონიათ საერ-
თო და ამიტომ სომხების გულიც უფრო იმათკენ
ყოფილა, ვიდრე ქართველთაკენ; თურმე ქიანი ლი-
ბერალობით დაუღუპავსთ თავი სომხებს ერობის შე-
სახებ სხდომათა დროს და ხატისოვს კი არა, არა-
მედ გვაზავს დარჩენია გამარჯვება,—ქართველებს
თავისი გაუყვანიათ. თურმე რუსების გადმოსახლე-
ბა კავკასიაში სომხებისათვის ხელ-საყრელი ყოფი-
ლა იმიტომ, რომ ქართველებმა და მამადიანებმა არ
წალეკონ სომხობა. „შეიძლება თქვენთვის გაუგებარა
იყო ეს აზრი, ეუბნება „ჩინოვნიკი“ დიასახლისს,
მაგრამ რუსების გადასახლება კავკასიაში ჩვენთვის, სომ-
ხებისათვის სასურველად ანა და სასარგებლოც: რუსე-
ბის გადასახლება უზრუნველ-გვეყოფს ჩვენ შაკმაღანთა
ძალ-მომრეობისაგან“—ა. რა ვუყოთ რომ ეს გადასახლება
შავრაზმულ საქმედ ითვლება, —რადაც სიტყვისათვის

*) იხ. „დროება“ № № 240, 242, 248, 251.

ეროვნულ ინტერესთა მსხვერპლად შეწირვა შესაწყნარებელი არ არის: სომხებს პირდაპირ უნდა დაეცვათ ეროვნული წარმომადგენლობის პრინციპი რუსებთან ერთად. (არ ვიცი, ან ამ მხრითაც რას გაიტანდნენ სომხები კავკასიაში:—თუ სოხის ერს, როგორც ერს, ეყოლებოდა წარმომადგენლები, რატომ ქართველებსა და თათრებს არ ეყოლებოდათ, რას უშველიდა რუსობის უმცირესობა?—ან იქნებ განსაკუთრებული პრივილეგიები უნდოდათ, მაგრამ რა საბუთით, ისიც სხვის ქვეყანაში?).

და განა მართა მაჰმადიანებთან ჰქონიათ სომხებს ასეთი შეურიგებელი დავა, - ჩვენთანაც, ქართველებთანაც აქვთ თურმე გასასწორებელი ანგარიში (ჩვენ რაღას გვერჩიან ეს სოლიდარობაზედ მუდამ მყვირალნი და ეხლა მისი უარყოფელნი,—არ გვესმის). ამას თვით დებუტატი საღათელიანი ამბობს. —მუსულმანთაგან დევნილ სომხებს საქართველოში უშინებით მეორე სამშობლო. საქართველოში, ამბობს ბატონი საღათელიანი, სომხებისაგან საუკუნოებით მოპოვებულმა თვისებებმა—(მერე რა თვისებებმა—გაიძვრობამ და სიხარბემ) წამსვე უზრუნველ ჰყვეს მათი კეთილი ცხოვრება,—მაგრამ სანამ პატრანასლურა ცხორება იყო, საკმაო ძალით არა ზღებოდა ზნეცქესი ბრძოლისთვის ნაკლებად მძიმადებულთა ჩაყვანვისა.“ (ე. ი., ქართველების ჩაყვანვისა, არა?). რუსის კაპიტალიზმს გამოუწვევია ერთის მხრით ქართველ თავად-აზნაურობის გაღატაკება, მეორე მხრით სომხის ჩარჩების გამდიდრება. ვერც თავად აზნაურობამ, ვერც მით უმეტეს გლეხობამ ვერ გაუწია კონკურენცია სომხის ჩარჩებს კაპიტალიზმის წინადაგზედ, და აქედან დაიბადა ეროვნული ბრძოლა. „საქმე იმაშიაო, ამბობს საღათელიანი, რომ სომეხი ჩარჩები არა თუ ყვლეფენ ქართველ გლეხობას, არამედ კიდევ დასცილიან“, „ეროვნულ სიწმინდესაც უბლაღავენო“, და ამის მოწამე ის თვითონ ყოფილა კახეთში. ამას მოსდევს სომხის ჩარჩის გრება: სომეხი ჩარჩი ებრაელსა ჰგავს და ებრაელ ჩარჩივით იგი არავის არ უყვარს, მისი ბრალი მთელ ერს ედება და სომეხ ჩარჩებისადმი სიძულვილი მთელს სომხობაზედ გადააქვსთო, მაგრამ მაინც იძულებულნი ვართ ისინიც ჩვენებად ჩავთვალოთ, ამიტომაც უფრო სასტიკად ვიხსენიებთო. თურმე ისიც მართალი ყოფილა, რომ არ შეიძლება ქართველი იყოს ადამიანი და არ აღშფოთდეს სომხების როლით საქართველოში! (აი გულწრფელი აღსარება!)

როგორც ხედავთ, სომხების დებუტატი თვითონვე აღიარებს, რომ სომხები საზიზღარ საქმეს სწადიან საქართველოში. ისინი ჩარჩობენ, დაგვიცინიან კიდევ და წამდაუწუმ შეურაცხყოფას აყენებენ ჩვენს ეროვნულ სიწმინდეს... მაშასადამე(!), რუსების გადმოსახლების პოლიტიკას ხელი უნდა შე-

ვუწყოთო, რუსებს უნდა შევეუერთდეთ ქართველებისა და კავკასიელთა წინააღმდეგ და კერძოდ ერობის შემოღების დროსაც რუსეთის მთავრობას უნდა დაუჭიროთ მხარიო. თუმცა ერობის შესახებ პროექტის შემუშავების დროს ქართველებმა თავისი გაიტანეს, მაგრამ მთავრობა რუსების უმცირესობისათვის ზრუნვის დროს არც სომხობას დაივიწყებო; ყველასაგან შეძლებულ ჩარჩთა დაცვა, ყოველად საძაველ ჩარჩთა დაცვა და ამ საქმეში შვარაზმელთა დახმარება ჩვენთვის ხელ საყრელია, რადგან ისინი მაინც ჩვენები არიანო „მომავალი საერობო დაწესებულებანი, აზობს ჩინოვნიკი, დიდი სახიფათოა ჩვენთვის, სომხებისათვის. თბილისის გუბერნიაში ჩვენ მალე ჩაგვყლაპვენ და გაგვაქართველებენ ქართველებიო. ეკონომიური ძალა ჩვენ ვერ გვიხსნისო... ამაზედ ჩვენ უნდა გვეფიქრა და მიგველო თავის დაცვის ზომები, რომ კულტურული ცხოვრება საესებით ქართველების ხელში არ დარჩეს, —ანუ, სიმბოლიურად რომ ესთქვათ,—სომხის ჩარჩის უფროსი ქალიშვილი,—რომელიც უფრო ლამაზია და კეკლუცი, არ გახდეს ცოლად უღარდელ მოქიფვისა და სტუმართ-მოყვარისა,—თავად ბარბალო აგრიკარისა(?), უმცროსი ქალიშვილი კი—რომელიც ნაკლებად ლამაზია, მაგრამ სერიოზული, —სამოქალაქო წესით არ მისთხოვდეს მსწავლულ აგრონომს სოციალ დემოკრატს ძმობიშვილს.“

ადამიანურ ენაზედ რომ გადმოვთარგმნოთ ეს იკლიკანტური ლაპარაკი, სადაც თავის თავის გრება თავის გასამართლებელ საბუთად მოჰყავთ ბ.ბ. საღათელიანს და „ჩინოვნიკს“, —აი რა გამოდის: 1) კავკასიის ერთა სოლიდარობა სომხებთან შეუძლებელია. მაჰმადიანები ყოველთვის სდენიან სომხებს და საუკუნოდ ჩატყდა მათ მარის ხიდი. 2) დარჩა საქართველო, სადაც სომხებმა ჰპოვეს თავიანთი ახალი სამშობლო. მართალია ისინი ჩარჩები არიან, მაგრამ მაინც სომხები არიან, და სომეხთა პატრიოტებმა ისინი უნდა დაცვან ყოველ შემთხვევაში. 3) რუსის კაპიტალიზმმა სომხის ჩარჩი გააბატონა ქართველ თავად-აზნაურზედ და გლეხზედ, და თუ წინად, როდესაც ნატურალური მეურნეობა იყო, მოსულმა სომხობამ სუსტი ქართველობა ვერ ჩაყლაპა, ეხლა მაინც უნდა განიმტკიცოს საქართველოში კულტურული უპირატესობა, რუსის კაპიტალიზმისა და მთავრობის შემწევობით. 4) სომეხი მხდალია, ამიტომ ამას პირდაპირ არ აცხადებს; დროა აღვიაროთ ჩვენი მისწრაფებანი და განვაცხადოთ,—ჩვენ არ გვსურს სოლიდარობა არც ძმობიშვილთან, არც თავდათან; ჩვენი პირდაპირი ინტერესი მოითხოვს რუსების გადმოსახლებას, რათა საქართველოში კულტურული ძალა ქართველების ხელში არ დარჩეს, ე. ი. ჩვენთვის ხელ-საყრელია საქართველოს ეროვნული დაშლა, ამისათვის ჩვენ ხელს ვაძლევთ და მხარს ვუჭერთ შვარაზმე-

ლებისა და მთავრობის პოლიტიკას; იმედი გვაქვს რომ როცა ისინი თავის საქმეებს მოაწყობენ, არც ჩვენ დაგვივიწყებენ!

აი ჩვენი მეგობრების პროგრამა! ცინიზმი და საკუთარ კეთილშობილების უარყოფა ამაზედ შორს ვეღარ წავა.

მთელი საუკუნოებით გულ-გამლილნი ვიღებდით ჩვენს მიწა-წყალზედ მრავალ ტანჯულ ხალხს,—და თურმე მადლობის ნაცვლად აი რა ჰქონიათ გულში!—ჩაყლაპვა „ბრძოლისათვის ნაკლებად მომზადებულთა“ და ეხლარუსის ხულიგანების შემწეობით ბატონობა, როცა ჩარჩობით ვერას გახდნენ. დაცივის ღირსდაც-კი გაუხდიათ ჩარჩებს მასპინძლები!—ჩვენ კი გვეგონა კულტუროსან ერთან გვექონდა საქმე, რომელთანაც ძმობა და ერთობა შესაძლებელი იყო, ვცვიროდით მუდამ და ვცვიროთ ამ ძმობაზედ,—ესენი კი თვითონვე აღიარებენ: ღიახ ჩვენ ყოვლად საზიზღარი ჩარჩები ვართ, „არ შეიძლება ქართველი იყო და არ აღშფოთდეს სომხის როლით საქართველოში“, ჩვენ ამას პირდაპირ ვაცხადებთ, და არც „ძმობიშვილთან“ არაფერი საერთო გვინდაო, ამისათვის მომავალ ერობის შემოდების დროს მთავრობის შემწეობით ვეცდებით, ქართველებს თბილისის გუბერნიაში კულტურული ცხოვრება ხელში არ ჩავუდგოთ.

მთელი ორი მაზრა საქართველოსი წაიღეს, ქალაქები აავსეს, თბილისში ქართველი უცხო მღვდლები და არა მკვიდრი თავის სატახტო ქალაქისა, ქართველი მოწიწებით ხმასაც არ იღებს,—სომეხს არა ეწყინოს რაო, მთელი ქართული აზრი საქართველოს ავტონომიაზედ უფრო ნაკლებად ფიქრობდა, ვიდრე სომხებისაზედ, თავს იმტვრევდა, როგორ უნდა მოწყობილიყო მათი ცხოვრება ჩვენში და ერთობ კავკასიაში,—პრესსა სავსე იყო ამ საგანზედ მსჯელობითა; კერძო ლაპარაკშიაც ერთს ისეთს ვერას მოიგონებენ ეს ვაუბატონები, რომ მათ უფლებას შეხებოდეს ქართველი,—პირიქით, მათ ყოველთვის უპირატესობას თუ აძლევდნენ,—ესენი კი საქართველოს ავტონომიის წინააღმდეგ იყვნენ და არიან ეხლაც, ეხლა კი ძმობაც არ უნდათ ჩვენთან!

გავიხსენოთ კაცს თავის სახლში თვითმმართველობას უშლიდეს და მერე იქამდინაც მიხვიდეს, რომ პირდაპირ განაცხადო,—შენთან კავშირიც არ მინდა, შენს მტერთან ვარ ძმური კავშირით შეკრულიო,—და თვითონ კი მის სახლშივე რჩებოდეს და თანაც იძახოდეს,—ფინთი ვარ, მაგრამ არამც თუ არ წავალ, ყოვლის ღონის ძიებას ვიხმარ შენის მტრების დახმარებით,—შენ გაგაძევე და მე მოვიკალათო შენს ნაოხარზეო!—მაგრამ სომეხს, სჩანს, ყოველისფერი ეპატიება. აბა ჩვენ გვეთქვა რამე ამის მსგავსი, რა ამბავს ასტეხავდნენ! მაგრამ არის

ისეთი რამეები, რასაც ყველა არა კადრულობს, ვმადლობთ გულ წრფელ აღსარებისათვის, თუქა ყოველთვის ვიცოდით, რომ გულში ასეთი „კეთილშობილური გრძნობანი“ ჰქონდათ.

ჩვენც პირადად ვმადლობთ, რომ „კავკასიის ერობის“ საქმე ცოტა არ იყოს უფრო ნათლად წარმოვივდგა. მართლაც, „კავკასიის ერთობა?!“—მოდით და ფედერალიზმზედ ილაპარაკოთ იქ, სადაც პირდაპირ გეუბნებიან,—შენთან ძმობა მე ხელს არ მომცემს,—მე შენი მტერი ვარ და შენი მტრის მეგობარიო. ასეთ ელემენტთა შორის ფედერალიზმი არ გავიხსენოთ ჯერ ისტორიაში, და თუ ჩვენში მოხდება ეს სასწაული, მართლაც „კავკასია“ რაღაც „უცნაური ქვეყანა“ ყოფილა, როგორც ჩვეულებრივად ამბობენ ხოლმე.

ღიახ, მე კიდევ განვიმეორებ, რაც ვსთქვი „კავკასიის ერთობაში“: უფლებას ვერა თვით უნდა განსაზღვროს თავისი უფლებანი, რომ სხვამ მათ შესახებ კრინტიც ვერ დასძრას, და მხოლოდ ამ პირობებშია შესაძლებელი სოფიდანობა, ფედერალიზმი; წინააღმდეგ შემთხვევაში არაფერს სცემს პატრონი ერის უფლებასა. სოფიდანობაც სუფიდანობაც დამოკიდებულია. იქნებ მართლაც არავის უნდა ჩემთან არც ძმობა, არც ფედერაცია, იქნებ მე რომ ამბავზედ ვლაპარაკობ, „მოდმე“ ტყისკენ იყურება ჩემის სახარების კითხვის დროსა.—მისი ნებაა. მე კი ჩემს უფლებას არ დავკარგავ და მასაც ვაძიებ პატივი სცეს სხვის სახლში მასპინძლის უფლებასა. ამას მოითხოვს ელემენტარული, უბრალო სამართალი.

ალანოდაქლა.

(2-ნისითა)

ობოლი.

ჩემს სიცოცხლეში არ ვიცი შევბა, არა მქონია წამს მოსვენება; ჩემთან შობილა ტანჯვა—ვაება, ცრემლი მდულარე და მწუხარება... რა იქნა დედა? მის კოცნა მსურდა, მაგრამ შავ სიკვდილს ჩემთვის შეშურდა. წამართო დედა, შთანთქა შავს უფსკრულს, სევდა მოჰხვია გულს დაობლებულს. მოვლენ ქვეყანა, ყველგან დავყოვნე.

*პირ. ცხობილსკი და
„თუქა“-ს ანთონი
პ. ბილიცკი*

მაგრამ სხვა დღეა
ველარ ვიპოვნე.
სიომლის ტანჯვამ
ყველა დაჰფარა,
დაფიწყების ლოდს
ამოაფარა
ყმაწვილი გულის
სარწმუნოება,
თვით სიყვარული
და სათნოება.
სიხარულიცა
აღარ არსებობს,
გული ტანჯვებში
მარტოდ-მარტოობს...
დედის ალერსი
რა გულს წაერთოს,
ბედნიერებას
ველარ ეღიროს.
რომ უდღეობას
თვით სიკვდილი სჯობს,
ობოლი გული
აშკარათა ჰგონობს.

უუტკბესო და
ძვირფასო დედავ,
ხანდახან, როცა
სიზრმათა გხედავ,
ბედნიერი ვარ!
და რომ სიზმარიც
არ არსებობდეს,
ქვეყნათ ვითარდა
მედგომებოდეს?!

ი. მჭედლიშვილი.

თელავის ციცი.

ჩვენი პრესა

ივ. გომართელი განაგრძობს „ფონში“ ქართველ ერის მდგომარეობის დახასიათებას. რუსის ინტელიგენცია ხალხის ცხოვრებას არ იცნობს, ის ოცნებით სცხოვრობს და თავისი ოცნება ან სინამდვილეთ მიჩნია, ან ისეთ რამეთ, რაც დღეს თუ ხვალ განხორციელდება.

რადგანაც ჩვენ რუსეთის ინტელიგენციის ნამცოხზა-რით ვიკვებებით, ჩვენც იმავე სენით ვართ შეპყრობილი. მართალია, ჩვენი ქვეყანა პატარაა და ჩვენი ხალხი შედარებით უფრო ფხიზელი და უფრო გონება გახსნილი, ვიდრე რუსისა, — ამის გამო ჩვენ არა ვართ იმდენათ მოწყვეტილი ჩვენს ცხოვრებას, რამდენათაც რუსის ინტელიგენცია თავისი ხალხის ცხოვრებას, — მაგ-

რამ ჩვენც ოცნებითა ვცხოვრობთ, ილუზიებსა ვკმნით. ზოგი ოცნებობს, რომ შეიძლება მთავრობის გულის მოგება და ამით რეფორმების გამოტყუება, ზოგი ოცნებობს, რომ შეიძლება ბიუროკრატების მოტყუება და ამით სამშობლო ენის აყვავება საშუალო სასწავლებლებში, სხვები ოცნებობენ, რომ რუსეთში ახლო მომავალში დემოკრატიული წყობილება დამყარდება და სხვ. და სხვ. დიდი ნაწილიც სოციალიზმზე ამყარებს თავის იმედებს: მოკა და გვიხსნისო.

მეც ვიცი, რომ ცხოვრება წინ მიდის და ისტორიულ პროცესში ცუდს კარგი სცვლის, ვიცი რომ დღევანდელი ვერაპა სოციალისტურ წყობილებას ვერას გზით ვერ ასცდება, მაგრამ... მაგრამ რომელი თქვენგანი ანუგეშებს ქლექიანს: ორასი წლის შემდეგ კაცობრიობას უსათუოდ ექნება ქლექის უებარი წამალიო? სოციალიზმი კი დამყარდება, მაგრამ ჩვენ — ქართველებს რა? თუ ჩვენი ცხოვრება ასე წავიდა შემდგომად, როგორც დღეს მიდის, ჩვენი სინილაც აღარ იქნება იმ დროს.

კერძო პირებს შეუძლიათ ოცნებით დაკმაყოფილება, მაგრამ მთელი ხალხი ოცნებით ვერ დაკმაყოფილება. კერძო პირებს შეუძლიათ მომავლის იმედით ცხოვრება, მაგრამ მთელი ხალხი მომავლის იმედით ვერ იცხოვრებს. იმან აქნდა იცხოვროს აწმყოთი, აწმყოს ყოველი დღით, აწმყოს ყოველი წამით. თუ ხალხს არ შეუძლია, თავის სასარგებლოთ გაზოიყნოს აწმყოს ყოველი დღე, თუ ხალხს არ შეუძლია აწმყოს ყოველ წამს არსებობისათვის იბრძალოს, ვერავითარი ოცნება, ვერავითარი იმედები მას ვერ უშველის და მისი მოსპობა აუცილებელია.

მთელი ჩვენი ოცნება ფართო ეკონომიურ და საზოგადოებრივ განვითარებაზე დღეს ცარიელი ოცნებაა. ქართველი ერის არსებობის დაცვა, ქართველი ერის დასანა მოსპობისაგან — აი უმთავრესი საკითხი, რაც ყოველ ჩვენგანს თვალწინ უნდა უდგეს, აი საკითხი, რის გამომრკვევას და გადაწყვეტას ყოველი ჩვენგანი უნდა ცდილობდეს.

სამი ათასი წელიწადი სცხოვრობს ქართველი ხალხი ისტორიულს ცხოვრებით და თუ აქამდინ გასძლო, აწიკ გასძლებს, ამაზე ფიქრი და თავის მტკრევა მეტიცა, შეიძლება იფიქროს ბევრმა.

ძლიერი რომი მოისპო, უმშვენიერესი ელლად გაქრა. განა ჩვენ კი ვერ გაგვიბედავს ბედი მოსპობას, თუ თავი მოვასპობით?

უწინ ქართველ ხალხს თავისი ტერიტორია მაგრათ ეპყრა ხელთ და მისი არსებობა უზრუნველყოფილი იყო, დღეს კი ჩვენი მიწა-ადგილი ხელიდან გვეცლება; ის მიაკვთ რუსებს, სომხებს, ოსებს, ლეკებს. ჩვენში დღესაც საშინელი სიციფროვეა მიწისა. მარტო წარმოდგენა იმისი, თუ რა უნდა იყოს ერთი საუკუნის შემდეგ, ყოველ ჩვენგანს სასოწარკვეთილებაში უნდა აყენებდეს. მაშინ ქართველობა ათი მილიონი მაინც იქნება, თუ მეტი არა, და დღეს თუ არ გვეოფნის ის მიწა, რაც ჯერ ხელთ დაგვრჩენია, მაშინ სადღა უნდა დავვითოთ?

ეს კითხვა ჩვენი მომავლისათვის ფრიად მნიშვნელოვანი კითხვაა. ურიებს და სომხებს შეუძლიათ იცხოვრონ უტერიტორიოთ და ამავე დროს თავისი ეროვნული სახე არ დაჰკარგონ. იდეა ერთეულისა, აზრი — რომ ისინი ერთ ერს წარმოადგენენ, ეროვნული ეგოიზმი მათ ძველ რბილში აქვთ გამჟღადარი და მეშვეობით სულიერ თვისებათ გადაქცეული. მათ უტერი-

ტორიოთა უმეტესობა თავისი არსებობა დაიცვან, რადგანაც ეროვნული ეგოიზმი მათში ყოველ გრძობას—კარგსაც და ავსაც—სჭარბობს, ჩვენ კი ამ ერთეულის იდეას, ამ ეროვნულ ეგოიზმს მოკლებული ვართ, როდესაც კითხვა ჩვენს ერს, ჩვენს ეროვნულ საქმეს შეეხება, ყველა ჩვენგანი მარტივად, მოკრძალებათ, გაუბედავად ვიქცევით, თითქოს გვეშინია, მეზობლებს არ ვაწყენინოთ ან ნაციონალისტობა არავინ დაგვეპოვოს.

მეტყვიან, ისტორიულმა პირობებმა განავითარა ებრაელებში და სომხებში ის თვისებანი, რომელთა წყალობითაც მათ თავისი სახე არ დაჰკარგეს და ქართველი ერიც რომ იმგვარსავე პირობებში ჩაეარდეს, გარეშე პირობები და ბრძოლა არსებობისათვის ძალაუნებურად განავითარებს მასში იმ გვარსავე პირობებსო. შესაძლებელია, მაგრამ სანამ ეს პროცესი დამთავრდებოდეს, სანამ ქართველი ხალხის ბუნება გარდქმნებოდეს, მანამ ის მოიპოვება, რადგანაც ამ მხრივ ის ვეღარ ვის ვეღარ გაუწევს მეტოქეობას.

აი ამიტომ ჩვენი ტერიტორია ჩვენი ეროვნების ბოძია, ჩვენი მიწა-წყლის ყოველი გოჯი ჩვენთვის დაუფასებელია.

სიცოცხლის ზღვაზედ.

(სტრაქჩენკეი).

ზაფხული იყო, ზაფხული! —
სიცოცხლის ზღვაზედ ვცურავდი, —
მზის სხივებს ვეწაფებოდი,
ოცნების ზვირთებს ვსწურავდი.

ზღვა აბობოქრდა, აღშფოთდა...
ტალღებმა მძლიეს, წამიდეს;
ოცნების ქსოვილს მომწყვიტეს,
ცხოვრების კარი გამიდეს...

დავსუსტდი, ძალი წამერთო,
მანც არ ვთმობდი ბრძოლასა;
შველად ვიწვევდი, — ვნატრობდი
გვერდსა მეგობრის ყოლასა.

მთრთოლვარე გული ჩემს ხომალდს
დავიღე ნიშნად, ალამად; —
ხმები მომესვა, მივიღე
სათანაგრძნობო სალამად, —
ზღვის შუაგულზე შევნიშნე
ვაჟაკი, მარჯვედ მცურავი;
შორით ვერ მივხვდი — საქები
მარჯვენა ჰქონდა თუ ნავი.

გავეხმაურე: — „მომალა
ცხოვრების ზღვისა ღელვამა; —
გზაზედ გამიყვა, ვაჟაკო,
ვით წყვილიდ ღამეს ეღვამა!“
პასუხი მომცა: — „ქალწულო,
რათ მიგანებებ ზღვისაო?! —
ფეხ-ქვეშ დაგიგდებ ჩემს გულსაც,
მხოლოდ შენ, — არა სხვისაო“.

ნიავემა ფრთა-ფრთას შემოჰკრა,
შემოქვითინა: — „არაო!
შენამდე ბევრი ყვავილი
მოსწყვიტა, დაამკენარაო...“

ეგ სტყუის! — ნუ მიენდობი,
ბრძოლად ნუ გახვალთ ერთადა;
ნუ დაუფიცავ სიყვარულს,
ნუ ვაჰხდი გულის ღმერთადა. —
დაგამხობს, როცა ყვაილებს
მოჰკრეფავს შენს გულ-მკერდზედა; —
ზღვის ფსკერზედ დასცემს შენს ხომალდს,
გადააბრუნებს გვერდზედა.

სცდები! — ეგ გმირი არ არის
შმაგია, ასე ყიალებს;
ვნებით დამთვრალი შენს ყვაილს
მოსწყვიტავს, გაატიალებს.

მარტოთ ჩაები ბრძოლასა
ხვედრი არ გაუზიარო, —
ეგ უღირსია... გასთელავს,
გიჯობს სულ მარტო იარო.“

ნიავე დასცხრა. პასუხი
მოვთხოვე გრძნობას, გონებას: —
კენესაჲ აღმოხდა. შევწუხდი.
სული მიეცა ღონებას.

მაღალი მცნება კაცისა
ალარ მწამს იმ დღეს აქათა.
გამიქრა, როგორც სიზმარი,
გულზედ დამეტყო ლაქათა.
აწ მარტოთ ვებრძვი ზღვის ღელვას.
მივდეც ცხოვრების ტრიალსა.
ხან თავს ჰხრის ჩემი ალამი,
ხან მაღლა იწყებს ფრიალსა.

შემოდგომა... ქარი ჰქრის,
ზღვა მისცემია ძრწოლასა, —
მარტო ვარ, მარტო. ყურს ვუგდებ
ტალღების აშლა — სრბოლასა.

ბაბილანა.

მოკლე მიმოხილვა ქართულ მწერლობისა
უძველეს დროიდან.

მომზადების ხანა.

III.

სანამდის ვიტყვოდეთ რასმეს მე-X—XI სსუკ. მადგაწე-მთარგმნელების შესახებ, ჩვენის აზრით აუცილებლად საჭიროა გავიხსენოთ არა უმთავრესი ცენტრა ქართველთა განათლების, სიდაც იღვწოდნენ და დაუღალავად შრომობდნენ სამშობლო ლიტერატურის განსაზღვრებად ქართველი მწიგნობარნი და სწავლულნი.
ასეთი პირველი ცენტრა იყო ავერკის მონასტერი.

ის შთის მწვერვალზე, რომელიც დღეს შედიღურად გად-
მოსტყერის ივერიის მონასტერს, ძველად იწოდებოდა
„აფთა“. ამ მწვერვალზე აწაბებს ქქონდათ ამართული
კანკელი. ზირველათ აი ამ ადგილზე დაბინავდნენ ქარ-
თველნი 787 წ. კონსტანტინე დიდის და ირინეს მე-
ფობის დროს ¹⁾. ისინი თავდაპირველად ერთად სცხოვ-
რობდნენ. რომ მართლაც ასეთს ძველს დროს სცხოვრობ-
დნენ ქართველი ბერები ამ ადგილზე და ქქონდათ კი-
დედ საკუთარი სჯანე,—ეს ცხადათ მტკიცდებთ შემდეგის
მწვერვალთითი საბუთებით, რომლებიც მოიპოვებინ ივე-
რიის მონასტერში: 1) თეოფილე ხატუმბოძლის მე-
ფობის ზირველს წლებში (829 წ.), ნიკეაში ერთმა
კეთილმისხურმა ქვრავმა, ერთადერთი შვილის დედამ
წყალს გაატანა დღთის მშობლის ხატი, რათა ხატუმბო-
ძლათ არ შეურაცხეთ ეს სიწმინდე და თავის შვი-
ლიც მოაშორა სამშობლოს—გაგზავნა მაკედონიაში. რა-
მოდენიმე ხნის შემდეგ მისი შვილი დაბრუნდა ათონში
და აქ, ივერიის მონასტერში, შესდგა ბერად. მისგან
ივერიელთმა შეიტყვეს დედა-შვილის თავ-გადასავალი და
ამბავი იმის შესახებ, თუ ბერის დედა როგორ მოექცა
დღთისმშობლის ხატს ²⁾. როგორც მოგვითხრობენ, ამ
ხატის ზღვიდგან ამოყვანა წილად ერგო ქართველ ბერს—
გაბრიელს; 2) ივერიის მონასტრის იდუმენს იოანეს ხე-
ლი აქვს მოწერილი იმ საქმის ქაღალდზე, რომელიც
შეეხება მონასტრის ახლო-მანლო მიწების გამოკვანს ³⁾
965 წ. ათონში, წმ. იოანეს ლავრის მახლობლად, და-
ბინავდა შესანიშნავი ქართველი ბერი—იოანე ივერიელი.
მაჟე მასთან მოვიდნენ მისი შვილი ექვთიმე, გამოქნი-
ლი ქართველი მხედართ მთავარი თორნიკე, და ორივენი
მაშინვე ბერად შესდგნენ. სამივენი მუდროთ სცხოვ-
რობდნენ ათონში 979 წლამდე. ამ წყლს კი, როგორც
მოგვითხრობს ისტორია, საბერძნეთის მეფის ვასილის
თხროვით, თორნიკემ დროებით თავი დაანება მონასტერს
და გაიდაშქრა ვარდა სკიპროს წინააღმდეგ, რომელიც
მეფეს ტახტიდგან ჩამოგდებდა უბირებდა. მან სახელო-
ვნად ასრულა მეფის მონდობილება: საშინლად დაამარ-
ცხა მტერი, და დიდი აჯალა-დიდებით დაბრუნდა ათონზე
და კვლავ მუდრო ბერულ ცხოვრებას შეუდგა. ამ ფაქტს
ერთხმად ამტკიცებენ ბერძნების და სომხების ისტო-
რიკოსები ⁴⁾. გაიარა რამოდენიმე ხანმა. ქართველებს
თან და თან ემატებოდათ წყვრები. ამ მიზეზით მათ
წინანდელ ლავრაში ვიწროობა იგრძნეს. იმათმა უფროს-
მა იოანე ივერიელმა გადაწვეტიტა აშენებინა ქართვე-
ლებისათვის დიდი და ვრცელი მონასტერი. ქართველებ-
ბის მოთხოვნილებას და იოანეს სურვილის შესრულებას
ხელს უწყობდა მაშინდელი გარემოება. რადგან მეფე
ბასილი ძლიერ დაუაღიანებულე იყო ათონელ ქართველებ-

ბის მადლითა და იმ შემწობით, რომელიც მას აღმოუ-
ხინა მათმა თანამეზამულემ—თორნიკემ, ის მხათ იყო
ადკრულეობინა მათი უოველგვარი სურვილი. ეს ერთი.
მეორე მხრით ის აჯალა-დიდება, რომელიც თორნიკეს
ერგო წილად ვარდაზე გამარჯვების შემდეგ, შესამხნე-
ვად უადვილებდა ქართველებს დიდი და ვრცელი მონას-
ტერი აშენებინათ. ამ გარემოებით ისარგებლა იოანემ
და მტკიცედ შეუდგა საზოგადო სურვილის განხორციე-
ლებას. თავდაპირველად ის თავის ნათესავებით გადასახლ-
და ქართველთა ძველ მონასტერში, „ათონი“. 980 წ.
იოანემ გამოისთხოვა იმზ. ბასილს ორი ქართულ მონა-
სტრის (ივერიის—კონსტანტინეპოლში და წმ. ფო-
კასი—ტრანიზონდში) სამაგიეროდ ბერძნების შემდეგი
მონასტრები: ლეონტისა—სოფურში, იოანესი—ერისში
და კლიმენტოსა—ათონში. ამ მონასტრების მამულების
შემოსავალი იოანეს უნდოდა „აფთას“ ქართველთა მონა-
სტრის შესახად და ახალი ვრცელი ლავრის აღსამე-
ნებლად ⁵⁾.

განგლო დრომ. იოანემ შესცვალა თავისი წინანდე-
ლი აზრი. მან თავი მიანება „აფთას“ მწვერვალზე
აშენებულ ქართველთა ძველ მონასტერს და ჩამოვიდა
დაბლა ზღვის პირად და იქ, იმ ადგილზე, რომელიც
ქართველებს იმზ. ბასილმა უბოძა, წმ. კლიმენტოს მონ-
ასტრთან, დაიწყო ქართველთა ლავრის აშენება. ამისა-
თვის ამ ლავრას დიდხანს „კლიმენტოს“ სახელს უწო-
დებდნენ ⁶⁾. როგორც სხანს ისტორიული საბუთები-
დან, ამ ლავრის აშენებაში იოანე და თორნიკესთან ერ-
თად მხურვალე მონაწილეობას იღებდა ვიდაც ქართველი
ვარსავაძე, რომელსაც ზოგიერთები თორნიკეს ძმათ
სთვლიან ⁷⁾.

985 წ. ქართველთა ლავრა თითქმის მხათ იყო.
იმავე წყლს, ქრისტეშობისთვეს, ათასსე ათონელმა—
იოანე ივერიელის მეგობარმა—უძღვნა მას „ხრისოული“
იმზ. ბასილის რომლითაც ლავრას უფლება ეძლეოდა სა-
კუთარი ხომალდები გაეჩინა ⁸⁾. იოანეს საკვდილის შემ-
დეგ (998) ლავრის წინამძღვრად იყო ექვთიმე, შვილი
იოანესი. ექვთიმემ დიდი და დაუოწვარი ღვაწლი დასლო
საქართველოს ეკლესიას საეკლესიო წიგნების თარგმნით
ბერძნულ ენიდან ქართულ ენაზე. გარდა ამის ის თავგან-
წირულათ იღვწოდა ათონზე სხვა მსროვაც: ხან აქ და
ხან იქ აშენებდა ეკლესიებს, სავათმყოფოებს, მოხურვა-
ბუელათთვის თავშესაფარებს და სხ. გარდაიცვალა ექვ-
თიმე 1028 წ. ქ. კონსტანტინეპოლში, სადაც წავიდა
მონასტრის საქმეებისა გამო.

ექვთიმეს შემდეგ წინამძღვრობდა მისი ძმისწული
გიორგი ზირველი. გიორგის წინამძღვრობის დროს იმ-

¹⁾ იხ. ზორფირი უსპენსკი „Перв. пут. въ Авон. мон. и скиты въ 1850, ч. 1, отд. 2.
²⁾ იხ. პ. იოსელიანი „Кратк. Груз. Ист., გვ. 61.
³⁾ იხ. ზორფირი უსპენსკი „Путешествие...“.
⁴⁾ იხ. პლ. იოსელიანი „Крат. ист.“; ეს კითხვა სა-
ფუტვლიანათ გამოკვლეული აქვს აკად. ბროსსეს,

⁵⁾ იხ. აღ. ცაგარელი „Свѣдѣн. о пам. груз. ст. въ свят. .“, Пал. СВ: ჩრეი 10, გვ. 37—42.
⁶⁾ იხ. ანტონინი „Записки поклонника Св. Горы“, Кіевъ 1864 г. გვ. 65.
⁷⁾ იხ. ვ. სოკოლოვის „Состоян. монаш. въ Ви-
зон. съ понолины IX до XIII в.“, გვ. 230.
⁸⁾ ანტონინი „Замѣт. .“, გვ. 62.

ბერტორ მისეილ ზაფხვანკელმა 1034 წ. თავის „ხრისოულით“ დაუბრუნა ქართველებს „აფოც“, რომელიც წინათ ქართველებს ეკუთვნოდა და რომელიც, გიორგის დაუდევრობით, სახელმწიფო საზინაში იქნა შეტანილი. გიორგიმ გააკრძალა ეკეთიმეს მიერ დაწვეული შრომა და აღაშენა სასწავლებელი ორმოც ქართველ ერმათათვის.

გიორგი I-ის შემდეგ იყო გიორგი ოფთისელი. ისიც, როგორც მისი წინაპარი, სთარკმნიდა წიგნებს. 1283 იმპ. ანდრეიკიმ თავის „ხრისოულით“ დაუმტკიცა ივერიის ღვინოს ის მამულები, რომელიც მას ეკუთვნოდა სხვა და სხვა ადგილებში⁹⁾. 1285 წ. ათონის ქართველებმა დიდი ტანჯვა-წვალება და შევიწროება გამოიარეს ღვთისმშობლის მეტეხით და იძულებული გახდნენ გაქცეულიყვნენ. თან წაიღეს მხოლოდ მონასტრის საუნჯე—ღვთისმშობლის ხატი და კვლავ დაუბრუნდნენ მიტოვებულ მონასტრის მხოლოდ 1295 წ.

1310 წ. იმპ. მისეილ კომინოს ზაფხვანკელმა ხელახლად დაუმტკიცა ქართველთა მონასტრის მამულები და უწოდა მას „ღვთისმშობლის მონასტერი“. ასევე მოიქცა გიორგი კონდესტეფან-კალეში¹⁰⁾.

ჯვაროსანთა ომების დროს ქართველთა მონასტრებმა ბევრი რამ ცუდი განიცადა ბარბაროსი ღვთისმშობლისაგან, რომელიც დაუსოგველად ახსრებდნენ მას. მაგალ., 1260 წ. ღვთისმშობლის მთლად გაცარცხვეს ივერიის მონასტერი და მრავალი ბერი დახრცეს. როგორც გადმოგვცემენ, იმპ. მისეილ ზაფხვანკელმა რამოდენიმე წლის შემდეგ მთლად ააოხრა ეს მონასტერი იმისთვის, რომ მართლ მორწმუნე და მტკიცე ბერებმა არ წაბადეს წმ. ათანასეს ღვინოს და არ მიადეს უნაი რომთან, რომელსაც ზაფხვანკელი და ზატრიარქი ძალით აჩეხებდათ მათ¹¹⁾. მაგრამ ენასტური დიდხანს არ იყო დაცარიელებული. ქართველმა ბერებმა თან და თან ისევ იქ მოიყარეს თავი. მონასტრის ხელ-ახლად აყვავებას საბოლოოდ ხელი შეუშალა თათრების თავდასხმამ და ახსრებამ. ამ დროს ვიზანტიაც დაუძღურებელი იყო. ასეთს ცუდსა და სამწუხარო მდგომარეობაში იყო მონასტერი 1500 წლამდე. ამ დროს ზოგიერთი ქართველი ბერი გაემგზავრა საქართველოში და შეეცა გიორგის უამბეს ქართველთა ღვინოს თავდასახვადი და ცოცხლად დაუსურათეს მისი აღსადგელი უნუგეშო მდგომარეობა. შეეცა და მისმა შვილმა ქაინოსრომ მოისმინეს ბერების თხოვნა და აღმოუჩინეს უხვი დახმარება. ბერები ისევ დაბრუნდნენ და შეფისაგან ნაბოძარი ფულებით მოკლე ხანში ისევ შეაკეთეს მონასტერი. ამ ნაირად ისევ ისე აყვავდა ივერიის მონასტერი, როგორც ეკეთიმეს დროს. კვლავ განაღდა შრომა, მუშაობა, კვლავ შეუდგნენ ბერები მოღვაწეობას და სათნობრივ ცხოვრებას. მაგრამ დიდხანს არ უსარგებლად მონასტრის ასეთის შეუდრო და მშვიდობიანის

ცხოვრებით. მე-XVI საუკუნის მიწურულში, სთარკეთის მთავრობის გაუმადლობის და შეგუებულობის შედეგით, მონასტერი ხელ-ახლად ჩაყარდა ვაღში და მთლად დაცარიელებოდა, რომ ბერებს არ მიემართათ თხოვნით ისევ საქართველოს შეფისათვის. 1592 წ. ივერიის მონასტრის ბერებმა კახეთის მეფე ალექსანდრეს მართვეს კლიტე და მონასტრის ხატი და სთარკვის დახმარება. შეეცა ზაშინვე მისცა 12000 მ. ათი წლის განმავლობაში ამ ფულთ ქართველებმა გადაიხადეს თათრების ვაღი¹²⁾. საბოლოოდ ივერიის მონასტერი შეკეთდა და აღმავრდა 1674 წ. ასეთნ მუხრან-ბატონის საფასით¹³⁾.

ივერიის მონასტრის ძველს დროში შესანიშნავი მდიდარი ბიბლიოთეკა ჰქონდა. ამ ბიბლიოთეკადგან დღემდე დარჩა მრავალი ძვირფასი გუჯარი, სიკელი და წიგნი, მიუხედავად იმისა, რომ ბერძენები მე-XVIII საუკ. დაწვეული (როდესაც მათ მონასტრიდან გაძევეს ქართველები) უდიდრად ეპურობდნენ ქართველთა სიმეფლეთ და სრულად უწრადღებეს არ აქცეუდნენ დაჩენილ ძვირფას წიგნებსა და გუჯრებს. აი სხვათა შორის რასა სწერს ამ ბიბლიოთეკის შესახებ ანტონინი იფისია თავის წერილებში: „Обозрѣніе Пверской бнбліотеки приіотовило меня въ разбору древнихъ актовъ и грамотъ монастыря, весьма многочисленныхъ и весьма занимательныхъ по своему разнообразію и по своему, болышею частью, глубокой древности“.

ივერიის მონასტრის ხელნაწერები მოკლედ აღწერილი აქვს იმერეთის უკანასკნელ მეფის სოლომონ მეორის მოძღვარს, მდგელე-მონაზონს ილაარიონს 1836¹⁴⁾.

ივერიის მონასტრის დიდი ღვაწლი მიუძღვის საზოგადოდ ქართველებზე. აქ საბოლოოდ გადათარგმნა ევკლას საეკლესიო წიგნი და წმ. მამათა ნაწარმოები. ამ მონასტრებში აღიზარდნენ შესანიშნავნი, დრმათ განათლებულნი და ნიჭიერი ქართველნი მწერალნი: ღვთისმეტყველნი, ისტორიკოსნი, ფილოსოფოსნი, პოეტნი. აქ იყო აშენებული ქართველებისთვის უმაღლესი სკოლა, სადაც ნიჭიერი ახალგაზდანი იღებდნენ დრმა, საფუძვლიან და ყოველმხრივ განათლებას.¹⁵⁾

იბ. ვართავაძე.

¹²⁾ იხ. „Журн М. Н. Просв.“, 1836 г., т 40; სტატი, აკ ბროსესი „О религіозно - правотв. состояніи Грузіи до XVII в..“

¹³⁾ იხ. „Труды V археолог. съѣзды въ Тифлисѣ 1881 г.“...

¹⁴⁾ იხ. „Труды V археол. съѣзды въ Тифлисѣ 1881 г.“...

¹⁵⁾ ვისაც სურს ვრცლად გაეცნოს ქართველთა განათლების ამ ცენტრსა და იმის ღირს შესანიშნავ ისტორიას, ჩვენ შეგვიძლია მივუთითოთ კიდევ შემდეგ წყაროებზე: „საქართ. ისტორ.“ ბაქრაძისა, გვ. 246—261; „Тифлисѣ въ историч. отношеніи“ პლ. იოსელიანის, გვ. 345; „ქრონიკები“ თ. უორდანიასი, 5 I, გვ. 270—273; 5. II, გვ. 359—420; „დავით აღმაშენებელი და მისი დრო“ ნ. ურბნელისა, გვ. 84; „Путешествіе“ ბარსკის გვ. 593, 580; „Крат. Цер. Ист.“ პ. იოსელიანისა, გვ. 67.

⁹⁾ იხ. პორ უხანესი „Первое пугеш...“, გვ. 159.

¹⁰⁾ იხ. „Первое пуг.“

¹¹⁾ ა. ბ. მურავვი „Письма съ Востока“—Чтеніе любителей духовнаго просвѣщенія, წიგ. 17, 5, 1..

ერის უფლება.

VIII

(გაგრძელება)

საქართველოს თავისი ისტორია და კულტურა ჰქონია საუკუნეთა განმავლობაში. იგი სხვა ერთა შორის—ერი იყო პატივცემული, ბრძოლის მიმღები და ბრძოლის გამწვევი, ხან გამარჯვებული და ხან დამარცხებული, როგორც ყველა სხვა ერები დედა-მიწის ზურგზედ. მასა ჰქონდა საკუთარი სახელმწიფოებრივი ცხოვრება, საკუთარი ენა და მდიდარი, განვითარებული ლიტერატურა, საკუთარი ესთეტიური კულტურა, საკუთარი სჯული, დამოუკიდებელი ეროვნული ეკლესია, რომლისთვისაც იგი იბრძოდა მრავალი მტრის წინააღმდეგ. ერთი სიტყვით,—საქართველოც იყო ერთი კონკრეტული საზოგადოება, ერთი ისტორიული ინდოვიდუუმი. იგი ისტორიული ერია. მაშასადამე იმ უმაღლეს საერთაშორისო ზნეობისა და სამართლის თვალთახედვით, რომელზედაც ჩვენ ზემოდ ვლაპარაკობდით, იმასაც ჰქონდა უფლება არსებობისა და დამოუკიდებლობისა, უფლება თავის დაცვისა და საერთა-შორისო ცხოვრებაში მონაწილეობის მიღებისა, როგორც წევრს საზოგადოებათა საზოგადოებისას. და ავი მართლაც არსებობდა საქართველოს ცხოვრებაში სამართლის ყველა ამ დარგებთან ერთად, რომელნიც უჩვენებენ ერის ინდივიდუალურ არსებობას, საერთა-შორისო სამართალიც, რომელსაც დროის მიხედვით ყოველთვის ემორჩილებოდნენ, რამოდენიმედ მაინც, იმ დროინდელი ერები, და მათ შორის საქართველოც. ესეა ჩვენი ნიჭიერი და დაუღალავი მეცნიერი ივ. ჯავახიშვილი ქართულ სამართლის ისტორიასა ჰბეჭდავს, და იქ ვინილავთ საერთა-შორისო სამართალთან საქართველოს განწყობილების ისტორიასაც.

რამ მოუსპო მერე საქართველოს ეს უფლება და ვინ გამოირცხა იგი საზოგადოებათა საზოგადოებიდან? ეს კიდევ რა,—რადა გვთვლიან დღეს ისეთ ერთად, რომლის არსებობის დაცვა, რომლის უფლების დაცვა არა თუ მოვალეობად არავის მიაჩნია უმაღლესი საერთა-შორისო სამართლის თვალთახედვით, არამედ თვით მოწინავე პარტიებსაც კი ჩვენში და მეტადრე რუსეთში სასირცხვილო ნაციონალიზმად და მოვინიზმად მიაჩნიათ საქართველოს უფლებებზედ ლაპარაკი?

მიზეზი ამისა ერთად ერთია;— როდესაც საქართველოს მოესპო არსებობის სახელმწიფოებრივი ფორმა და პოლიტიკური დამოუკიდებლობა, იგი გამოირცხა კაცობრიობის შემადგენელ სოციალურ ინდივიდთა სიიდან, იგი გაჰქრა, როგორც ერი, იმ აღმაშენებელ თვალთახედვით, ვისთვისაც ერი და სახელმწიფო ერთი და იგივეა, ვისთვისაც

საერთაშორისო კავშირი მარტო სახელმწიფოთა შორის შეიძლება, რადგანაც სახელმწიფოთა საერთაშორისო სამართლის საგანი და არა „ერი“, „ხალხი.“—საქართველო ამისთანავე რაღაც საშუალო არსებად არის მიჩნეული იმ ყალბ სოციალისტ-ინტერნაციონალისტთაგან, რომლებზედაც ზემოდ ვლაპარაკობდით. მათის აზრით ლაპარაკიც არ შეიძლება საქართველოს უფლებებზედ, რადგანაც საქართველო არ არსებობს როგორც სახელმწიფო, არამედ იგი რუსეთის ნაწილია და მასთან უნდა გაიყოს ჰირიცა და ლხინიცაო.

რუსის სახელმწიფო კაცები, და მათთან ერთად ჩვენი და სხვისი „ინტერნაციონალისტები“ ნამდვილად რუსის ნაციონალისტები და სახელმწიფო ინტერესების დამცველნი არიან, ნებისთ თუ უნებლიეთ, მაშასადამე უარ-მყოფელნი საერთაშორისო სამართლისა,—იმ საერთაშორისო სამართლისა, რომელზედაც ჩვენ ზემოდა გვქონდა ლაპარაკი. მაგრამ იგინი მარტო ამ მხრით კი არა ჰყოფენ უარს საერთაშორისო სამართალსა, არამედ სხვა მხრითაც, წმინდა კანონიერის მხრითაც, რაის დამტკიცებაც ძლიერ ადვილია,—თუ გინდ „დიდების ტაძრის“ კედელზედ ოქროს ასოებით ამოქრილ წარწერებთა!

განვიხილოთ მოკლედ,—აქვს თუ არა საქართველოს უფლება, ის უზენაესი უფლება, რომელზედაც წინა წერილებში ვლაპარაკობდით,—უფლება დამოუკიდებლობისა, სრული თვით-არსებობისა, სუვერენობისა, აქვს თუ არა მას უფლება თვით რუსეთის პარისპირ,—უფლება თუ სუვერენობისა არა,—ავტონომიისა მაინც,—და რა მოუვიდა ამ უკანასკნელ უფლებას, რომელიც აღიარებულ იყო რუსეთის მიერ ჩვენთან დიდებულ ხელ-შეკრულებაში?

უზენაესი საერთაშორისო სამართლისა და ზნეობის ძალით ყოველ ერს აქვს უფლება სუვერენობისა, განსაკუთრებით ისეთ ერს, რომელსაც აქვს განსაზღვრული ტერიტორია და ამ ტერიტორიაზედ ჰყავს უმთავრესი ნაწილი ხალხისა, რომელიც უცხო ჩამოსახლებულთა რიცხვთან შედარებათ უმეტესობას შეადგენს, და რომელსაც ამ განსაზღვრულ ტერიტორიაზედ თავისი ორიგინალური პოლიტიკური ისტორია ჰქონია.

სხვა პატარა ერებთან შედარებით, ამ მხრით საქართველოს ახლაც სრული უფლება აქვს სრულის დამოუკიდებლობისა. შავი ზღვიდან მოყოლებული კავკასიონის ქედამდე ჩვენი ტერიტორია უმეტესად ქართველი ხალხით არის დასახლებული; რიცხვი ქართველთა ორ მილიონამდის აღის. მაგრამ ტერიტორიაზედ დასახლებულ უცხო ელემენტებსაც თუ მიუმატებთ, რასაკვირველია მეტი იქნება,—ორ მილიონ ნახევრამდისაც ავა. ხოლო ისეთი ტერიტორია, სადაც მარტო ერთი ერი იყოს დასახლებული, არსად არ მოიპოვება; პირ-

იქით, ყველგან ბევრია უცხო ელემენტი, განსაკუთრებით ისეთ ქვეყნებში, რომელნიც ჩვენ გვემსგავსებიან თავისი მრავალ-ტანჯული ბედითა, — და ყველას რომ ჩამოართვათ უფლება არსებობისა იმ მიზეზით, რომ მათ ტერიტორიაზედ უცხონი სცხოვრობენ. — ეს დიდი უსამართლობა იქნება, არც დასთმობენ არასოდეს ეს ერები ასეთს უსამართლობასა. მართალია, თუ უცხო ელემენტი ერთობ ბევრია, გაცილებით მეტი ეროვნულ ელემენტზედ, მაშინ ტერიტორიალური დამოუკიდებლობის საკითხის გადაწყვეტა ამა თუ იმ ერისა ძლიერ ძნელია, მაგრამ ჩვენ ჯერ ასეთი უბედურობა თავს არ დაგეტყობა. — მთელ საქართველოს ტერიტორიაზედ 70,5% მეტი ქართველობაა; თბილისის გუბერნიაში ქართველობა 50% მეტია, თუ ბორჩალოსა და ახალქალაქის მაზრებსაც მივიღებთ მხედველობაში, სადაც განსაკუთრებით არის შემოხიზნული უცხო ელემენტი. თუ ეს ორი მაზრა გამოვაკლეთ, — მაშინ ქართველობა 62% -ა თბილისის გუბერნიაში, მაგრამ აქაც განსაკუთრებული ყურადღება ქალაქებს უნდა მივაქციოთ, სადაც სომხობაა შეჯგუფებული. ქალაქებსაც თუ არ მივიღებთ მხედველობაში, თბილისის გუბერნიაში მაშინ 72% ქართველობა რჩება. ქალაქებში კი სად არ არის უცხო ელემენტი და განა ამით ერს უფლება ერთმევა დამოუკიდებლობისა? — წაართვით პოლონელებს, მაშასადამე, უფლება დამოუკიდებლობაზედ ფიქრისა, იმ მიზეზით, რომ ვარშავაში ყველა სხვა ქალაქებში აუარებელი ებრაელია და ზოგან უმეტესობაც. წაართვით ოსმალებს, მაშასადამე, სალონიკი, რადგანაც იქ დიდი უმრავლესობა ესპანურ ეარგონზედ მოლაპარაკე ებრაელია. რასაკვირველია, ამ მიზეზით არც ოსმალებით დასთმობს სალონიკსა და არც პოლონეთი თავის ქალაქებსა. —

ტერიტორია გვაქვს ქართველობას, მაზედ ჩვენი უფლება უნდა არსებობდეს სამართლის ძალით, და თუ ზოგიერთ ქალაქებში ღა ორ მაზრაში უმეტესობა უცხოელია, — ეს არც ამ უცხოელთა და არც არავის არავითარ უფლებას არ აძლევს წავგართვან ტერიტორიალურ დამოუკიდებლობის უფლება. ნუ დაივიწყებს ნურაინ, რომ ეს ნაწილი ტერიტორიისა ათასის წლობით ჩვენი საკუთრება იყო. ზედ ქართული კულტურა ჰყვავოდა, სისხლით ვიცავდით მტერთაგან და დღესაც სრულიად არ გამქრალა იქ ქართველობა. დღესაც იგი ნაწილია საქართველოსი. და თუ უცხო ვინმეა იქ, იგი ჩვენ სახლშია დამკვიდრებული და უფლებაც აქვს დარჩეს სწორ-უფლებიან საქართველოს მოქალაქედ, რადგანაც მისი ეროვნული კულტურა და თვისებურება თვით ქართულ სამართლისაგან იქნება დასული და პატივ-ცემული, ხოლო მას წაგლეჯის უფლება არა აქვს! ჩვენცა გვაქვს უფლება

ჩვენი ეროვნული საკუთრება დავიცვათ უსამართლო სტუმართაგან; ყოველ შემთხვევაში, თუ არ მოეწონებათ ჩვენთან სტუმრობა და ჩვენი მასპინძლობა, სრული უფლება აქვთ თავიანთ სამშობლოშივე მიბრძანდნენ; საიდანაც მობრძანებულან.

საზოგადოდ ამ ორ მაზრას გულისხმობენ, როდესაც ლაპარაკობენ ჩვენი ტერიტორიალურ დამოუკიდებლობის წინააღმდეგ. უკიდურესს შემთხვევაში შეგვიძლია კიდევ დავუთმოთ ეს ორი მაზრა, ანუ ის ნაწილები ამ მაზრებისა, სადაც უცხო ელემენტი უმეტესობაა, და ჩვენი ტერიტორიალური უფლება მაინც არ დაეკარგოთ, რადგანაც ტერიტორიალური უცხოება პირველი უფლებაა ერისა. განვიმეორებთ, — განა ყველგან ერთიერია ყოველ ტერიტორიაზედ, და თუ სხვა და სხვაა, — განა ვისმის უფლება ერთმევა დამოუკიდებლობისა და მონობაში უნდა გაატაროს თავისი სიცოცხლე? — უნგარეთში 1890 წლის ანგარიშით იყო 48,6% უნგარელი, 1897 წელს — 50,4%, 1899 წელს კი — 52% ყველა მცხოვრიბთა. ამგვარად უნგარელები თავიანთ ქვეყნებშიაც ნახევარზედ ცოტა მიტნი არიან, წაართვით მათ უფლება სახელმწიფოს შედგენისა! პირიქით, მათ აქვთ ეს უფლება და უსამართლოდაც ხმარობენ, რადგანაც უნგარელები მთელს უნგარეთის სახელმწიფოში (და არა საკუთრივ უნგარეთში) ბარტო 40—44% შეადგენენ. ამ ნიადაგზედაც არის ბრძოლა უნგარელთა და სხვა ერთა შორის, მაგრამ როგორი სამართლიანიცარ უნდა იყოს ამათ მოთხოვნა, თვით უნგარეთს ვერ წაართმევენ საკუთარ ტერიტორიაზედ მაინც სახელმწიფოს შემქმნის უფლებას, ე. ი. იქ. სადაც უნგარელნი 52% შეადგენენ. ფინლანდიაში შევდების რაოდენობა ძლიერ ბევრია მაგრამ ქვეყანა — მაინც ფინლანდიაა, ფინლანდიის სახელწოდებითა და არასოდეს შევდთა ქვეყანა არ იქნება. — ბევრია ასეთი ქვეყანა და ჩვენ ქვეყანას, სადაც 70,5% ქართველობაა, ამ მხრით სრული უფლება აქვს ტერიტორიალური დამოუკიდებლობისა. აქ მას ვერც სომეხი შეედევება და ვერც თათარი, მას იქიშვება მხოლოდ მოკლებული ძალა, რომელსაც არც სამართალი სწამს და არც უფლება.

(დასასრული იქნება)

წერილი რედაქციის მიხარტი ბატონო რედაქტორო!

გთხოვთ ამ ჩემს სტატიას ადგილი დაუთმოთ თქვენს ჟურნალში. იგი მე გავაგზავნე დასაბეჭდად „დროებაში“ ცხრა ნომბერსა. დილით, მეორე დღეს, ათს ნომბერს, ჯორმეტ სათზე შევიარე რედაქციაში კორექტურის გასასწორებლად. ნახევარი ჩემი სტატიისა აკრეფილი და გასაწორებლად აღბეჭდილი დამხვდა. გავასწორე კორექტურა, ჩავაბარე და

Bátón.

წამოვიღე შინ. სრული იმედი მქონდა, რომ მეორე დღის ნომერში ჩემი სტატიის დაბეჭდილს წავიკითხავდი. მაგრამ მოვსტყუედი: გაზეთში ჩემი სტატია არ აღმოჩნდა, და რედაქციისაგანაც მალე მომივიდა წერილი: თქვენი სტატია ნომრიდან ამოვიღეთ, რადგანაც მეორედ გადაკითხვის შემდეგ იმ აზრზე დავდევით, რომ მისი დაბეჭდა შეუძლებელია. როცა პირადად ვინახულე რედაქტორი „დროებისა“ და ვკითხე, რად შეიცვალეთ აზრი მეთქი, მიპასუხა: გულდადებით მეორედ გადაკითხვამ დაგვარწმუნა, რომ შიგ არა ერთი რედაქციისათვის საწყენი ადგილი იპოვებათ. მე ვუპასუხე: დაბეჭდეთ ჩემი წერილი, რაც გნებავთ სთქვით მის და ჩემ წინააღმდეგ, მე კონტრასტ აღარ დავსძრავ, მხოლოდ სამედიტაციო სამართალს მოვითხოვ მეთქი. —არ შეგვიძლიანო, იყო პასუხი. საწყენი ადგილები მაინც დამისახველეთ მეთქი. დამისახველეს. ამოვიღე შინ, ხელთნაწერიდან ამოვშალე ეს ვითომ საწყენი ადგილები და ხელახლად ჩავუვხავე რედაქციაში ასაკრეფად და დასაბეჭდად. ახლაც უარი მივიღე. მაშინ შევეკითხე რედაქტორს: ჩემი სტატია რომ ცალკე ფურცელზე დავბეჭდო ჩემი ხარჯით, ხომ რედაქცია გაგზავნის პას გაზეთის ნომერთან განცხადების ფორმით და ჩემ მიერ ჯეროვანი ფასის გადახდის შემდეგ მეთქი, არც ეგ შეგვიძლიანო, გადატრიალ მითხრეს.

რად მოიქცა ასე უპატიოსნად და უსამართლოდ რედაქცია? ადვილი გამოსაცნობია. იგი თავისი მეორე მეთაურში პირდაპირ იწვევდა ჩემს პასუხსა, მკითხებოდა, მაგალითად, როდის იყო მაგისტრანა ხანათ საქართველოს ცხოვრებაში, ფეხს არ მოგაცვლიყვინებთ ამ ადგილიდანაო და სხვანი. თუ ჩემი პასუხი არ დაიბეჭდებოდა „დროებაში“, მკითხველი იფიქრებდა, ალბად გოგებაშვილი მტყუანია, რომ გაჩუმებულა, ხმას არ იღებს, გამოწვევას უარს ამბობს, და რედაქცია გამარჯვებული გამოვიდოდა მის თვალში. თუ ჩემი სტატია დაიბეჭდებოდა, თვით რედაქცია პირშავად, ცილის მწამებლად გამოვიდოდა; თვით რედაქცია მეთქი, ვამბობ, რადგანაც ჩემ წინააღმდეგ მოპარაუთული ორი წერილი ხელმოუწერელ მეთაურებად იყო დაბეჭდილი.

ი. გოგებაშვილი.

„პრინციპიალობა“ „დროების“ მესვეურისა.

მესვეური გაზეთის „დროებისა“ ჭეჭიერს, რომ იგი ჩემ წინააღმდეგ მომართულის ორის სტატიის შექმნაში სელმდგანელებდა მსოფლიო პრინციპიალური მისჯარებით, სავნებრივი მიზნით. ფიცი მწამს, ბოლო მაკვირვებსო, სწორედ ამას ითქმის. კრიტიკის თავისი წერილში სრულიად დავიწყებული აქვს სიკეთე საქმისა. იგი კენტს სიტყვასაც არ ხარჯავს მთავრობის წინააღმდეგ, რომელმაც ისეთ უბედურს მდგომარეობაში ჩააყენა ქართული ენა მეორე გემსაშია. იგი ერთი სიტყვითაც არ არტყენს ამ მშობლებს, რომელნიც მთავრობას თურმე სთხოვენ, ჩვენს შვილებს ქართული ენადან განთავისუფლებოთ, და რომელთაც ჩვენ რუსულს წერილში დაქალობის ბეჭედი მივაკარით. იგი მთელს თავისს ძაღლიანს ხარჯავს მსოფლიო იმასზე, რომ როგორმე მე ხირადად მკითხველი საზოგადოების თვალში დამამცირებს, რამდენად დიდაც ეს ხირადად მუცლის ჭკვირებს, სხვის იქ-

იღვან, რომ იგი არც ერთს სთავაძლო დონისიძიებს არ კრიტიკებს თავისი „კეთილი“ განზრახვის მისაწვევად. და ამას იგი პრინციპიალობას ეძახის. მომისმინეთ ბოლომდინ და მთლად დატყებთ მისი პრინციპიალობით.

მესვეური ასე ხსნის ჩემი რუსულის წერილის მოკლეჯანსა... „ი. გოგებაშვილს დიდი სამსახური აქვს სამშობლოს წინაშე და იგი სრულიად არ საჭიროებდა თავისი სახელის გასადიდებლად უღმობელ ქსლის მსხვერპლად მომხდარიყო“. თურმე ნუ იტყვით, რუსული სტატია დამიწერია არა საქმის სიკეთისათვის, არამედ ჩემი სახელის გასადიდებლად. პრინციპიალური გამოცანაც ასეთი უნდა! ნამდვილად კი საქმე ასე იყო. გამოცანდა თუ არა გაზეთში ის უკუღმართი ცვლილება ქართულის ენის სწავლებაში, რომელიც მოქედინათ მეორე გემსაშია, მასწავლებლებმა ჩვენზე მოაშვირეს ხელი. მთხოვდნენ არა მარტო ქართველები, არამედ ამითან ერთად ზოგი სომეხიც, რადგანაც სომხური ენაც იმავე ტაფაში მოქციათ. მშობლებიც ხანს აძლევენ მასწავლებლებს. სხვათა შორის დოქტორი მიხეილ აღმაქსანდრეს ძე გედეგანიშვილი თხოვლობდა უსათუოდ ხმა ამუქალებსა ამ უსამართლობისა და უკუღმართობის წინააღმდეგ. მე უარზე ვიდეცი და ვუბნებოდი: უკეთესი იქნება რომელმამე ახლამ პირმა აღიმაღლოს ხმა, რადგანაც ჩემი ოპოზიციონერი აზრი ამ საქმის შესახებ მთავრობამ დიდი ხანია იცის, და ამიტომ ნაკლებს შთაბეჭდილებას მოახდენს მასზე, ვიდრე წერილი ახალი პირის მეთქი. გავიდა თვე ნახევარი და კრინტი არავინ დასძრა, არც კერძო პირმა და არც პერიოდულმა პრესამ. როცა ვისმეს ვკითხავდი, რატომ ხმას არავინ იღებს მეთქი, მეუბნებოდნენ, რისხვას კრიტიკის, შენგან მოვლიან ჯეროვან სიტყვასო. მე მაინც არ მინდოდა სტატია დამეწერა მით უმეტეს, რომ ბორჯომიდან ჩამოსვლის შემდეგ უქიფობა დამჩემდა. ბოლოს ილია ივანეს ძემ წინამძღვრობაში შევხვდი მითხრა: უშუალოდ რამე ქართულს ენას, თორემ, როგორც მასწავლებლები ამბობენ, შექცევი გაკეთილზე აღარავინ რჩება ორიადე ბავშვის გარდა, და ქართული ენა ღამის სრულიად გაქრეს მეორე გემსაშია, და ეს სენი მერე უკვლავ საშუალო სასწავლებლებს მოეღებო. მეტი დონე არ იყო, უნდა დამეწერა სტატია.

სტატია უნდა დამეწერილიყო ისე, რომ არც გაზეთის ვენებოდა რამე, არც წინააღმდეგი ყოფილიყო ჩემი შეხედულობისა, და მიხანსაც მისწოდდა. ხოლო მიხანს მაშინ მიასწევდა, თუ დაგურდევდა იმ საბუთს, რომლის ძალით ღამობენ ქართულის ენის გაუქმებას. „ქართული ენა წყარო სუპრანტიზმისა და რევოლუციისა, მანებელი ფაქტორია სახელმწიფოსათვის, და უნდა მოისპოსო“, ასე ფიქრობენ შემარჯვინები და მათთან ერთად მთავრობა. მე შევეცადე დამეტკიცებინა მთავრობისთვის, რომ ნაციონალიზმი სრულიად არ არის წყარო სუპრანტიზმისა და რევოლუციისა, პირქით თვით მთავრობა დედა-ენის და ნაციონალიზმის დევნილ ჭეჭნის მისჯარად თაბაში ინტერნაციონალიზმს და რევოლუციონალიზმს, და დასამტკიცებლად ჩემის აზრისა მოვიყვას-

ნე ევროპულ მწერალთაგან ტისანდიეს აზრი და რუსთა მსწავლელთაგან ფადდეევის ციტატა.

როცა ერთს „დროების“ მუდმივ თანამშრომელს ვკითხე: გულწრფელად მითხარით სხვა გვარად რომ წერილი დაიწერა, გამოვიდოდა. რაზე მეთქი, თუ არა? არაფერი გამოვიდოდა ახლა მეთქი? ახლა კი იქნება საქმე როგორმე გამოაკეთესო. რამდენიმე ქართველმა მასწავლებელმა და რომისმა ესევე მითხრა, და მადლობაც გადამისადეს.

მესგეერი ორჭოფობას მწამებს, თითქმე მე რუსულს ენაზე ერთი მოქადავს, ქართულზე სხვა. რად იმცირებს თავისა იმ მითხველების თვალში, რომელსაც რუსული ჩემი სტატიაც წაუკეთხავთ და ქართულიც? იქნება იმ წამებისხველების იმედი აქვს, რომელთაც რუსული წერილი არ უნახავთ? მაგრამ ამათაც კარგად იცნან, რომ მე ორზინობას სრულიად მოშორებული ვარ, უკიდურესი პირდაპირობა თითქმის ნაკლებეგანებად მაქვს გადაქცეული, და რასაც ქართულად ვწერ, იმასვე ვამბობ რუსულადაც. მართალია, ქართულად მოკლედი მოვიყვანეთ ცენტრალური, მთავარი ადგილი ჩემის რუსულის წერილისა; მაგრამ ეს სხვადასხვაობას არ ნიშნავს. მართალია ისიც, რომ ქართულს ენაზე ვთქვი, მე არც წინად ვყოფილვარ რეგულირებინერი და არც ახლა ვარ მეთქი, ხოლო რუსულზე ეს არ მითქვამს, თუმცა ჩემს ადგილას მესვეურნი შესაძლებელია უკუღმა მოქცეულიყო. მართალია ისიც, რომ მე რუსულს წერილში ვთქვი: როცა მთავრობა ქართულს ენას და ქართულს ნაციონალიზმს ფართო გზას აძლევდა, მაშინ იზრდებოდნენ წმინდა, მშვიდობიანი პრეტრისიტები მეთქი, და ეს არ გავიმეორე ქართულს ენაზე, რადგანაც სრულიად საჭირო არ იყო საქმისათვის. ჩემი მოწინააღმდეგე ჩასტილებია იმ ადგილსა და დაყენებით მეკითხება: როდის იყო ეს ხანა? სასურებთ ამისთანა ხანა არას დროს არ ყოფილა მთელის უკანასკნელის საუკუნის განმავლობაში. მეტ-ნაკლებობით კი მას ადგილი ჰქონდა ერთ ხანაში. ეს იყო ვორონტოვის და დიდი მთავრის მიხედვით ნიკოლოზის ძის დროსა, როცა ქართულს თეატრს, ქართულს მწერლობას და ქართულს ნაციონალიზმს მეტნაკლებობით მთავრობა მოფრული თვალით უყურებდა, როცა ქართული ენა ვეღვა სასწავლებლებში სავალდებულო, საშტატო საგანი იყო, როცა მთელს კავკასიის ჯარს უმეტესად ქართველები წინამძღოლობდნენ, როცა ამიერ კავკასიის ნახევარი ადმინისტრაციის ჩვენების ხელში იყო, როცა გუბერნატორებად უმთავრესად ქართველები იყვნენ, როცა თვით ნამესტნიკის თანამეშვეის თანამდებობა ქართველს ეჭირა, როცა ბატონ ემობა საქართველოში იხმობოდა, როცა ქართული მიწა-წყალი ქართველების ხელში იყო და როცა მამულს ეზრდებოდნენ დიდებულნი მგონიანი, რომელთაც შემდეგ უკვლავ ჰქმნიეს ჩვენი ლიტერატურა მრავალი მადალ-ნიჭიერი ქმნილებითა.

გადამინჯეთ იმ დროის კავკასიის კალენდრები და თქვენ დარწმუნდებით, რომ რუსების შემდეგ უპირველესი ადგილი ქართველებს ეჭირათ.

ესლს ვიკითხოთ: ვორონტოვის და დიდი მთავრის მიმართულება რომ გავრძელებულიყო და გაძლიერებულიყო და ზემოდ მოხსენებულს ფაქტურს უფლებებს ზედ დამატებოდა ახალი სიკეთები, ბატონ-ემობა სრულიად მოსპობილიყო, „სანადელო“ მანცკვე ჩვენი გლეხების ხელში გადასულიყო, ერობა შემოდებულიყო, ხალხის განათლებას დედა-ენაზე ფართო გზა გახსნოდა, ერთი სიტყვით ეფველი რეფორმა, რუსეთში შემოდებული, მინისტრობდა საქართველოსაც, განა ჩვენში რეფორმაციის მკვიდრს და ფართო ნიადაგს მოაპოვებდა?

სამწუხაროდ, შემდეგმა მთავრობამ არამც თუ ახალი სიკეთე არ მოგვანიჭა, წინანდელიც ვეღვაფერი ჩამოგვართვა. ბატონ-ემობა ფაქტურად დასტოვა, და დღემდის სწავალი გლეხი მეოთხედს მოსავლისას დადამდის, ქართული ენა გააუქმა უფროსს კლასებში და უმცირესებში თითო-ორთა გაკვეთილი დასტოვა, გაკვეთილების ბოლოს გადაიტანა, შტატისაგან გამორიცხა და ეფვლად უბედურ მდგომარეობაში ჩაყენა, ქართულს პრესისაც მუხრუჭები მოუჭირა, ქართველებს სამსახურიდან რეკვა დაუწყო, ქართული გვარების დაბოლოება დაბოლოებდა და იმისა სამსახურში მიღებისათვის, და სხვანი და სხვანი. ერთი სიტყვით, უპირველესი ადგილიდან ქართველები უკანასკნელს ადგილზე ჩამოიყვანა. გადაშინჯეთ უკანასკნელი ხნის კალენდრები და თქვენ ამში დარწმუნდებით სასურებით... ასეთს შვეიწროების და დევნის ქართველებისას არ შეეძლო არ დაებანა მათ შორის დიდი საყოველთაო უკმაყოფილება, რომელმაც ხელი შეუწყო სარეგულირებო მოძრაობა დაბადა არა ნაციონალიზმს, არამედ ანტინაციონალიზმს და მანვე მისცა მას ინტერნაციონალური ხასიათი და მიმართულება.

ამას ჩემს სტატიაში ვუთხრებო მთავრობას, და იგი მიხეცად გამომყავს იმისა, რის დამნაშავედ იგი სთვლის ხალხსა და მის შვილებსა და სჯის მათ:

განა ამ გვარი წერილით ვისმეს მოუპოვებია კეთილი საიმედო პასპორტი? თქვენ კი ამ გვარი ინსინუაცია გაგვავთ თქვენს შეთაურში. მე მთავრობისაგან არც წინად ვკებდი რასმეს და მით უმეტეს არც ესლ ვკებ, როდესაც სამცხე და ათმა წელმა საიქოსკენ მანქანისა პირი. ამიტომ არავითარი პასპორტი მთავრობისა ჩემთვის საჭირო არც იყო და არც არის. პასპორტზე რომ მეზრუნვა, სისტემატიურს ომობიაცაზე ხელს ავიდებდი. მართალია, ჩემი სახელმძღვანელოები, ვეღვა სხვა სახელმძღვანელოებთან ერთად, საჭიროებენ პასპორტში, ნების დართვაში; მაგრამ ეს ნების დართვა კაი ხანია მინისტრული აქვთ „დედა-ენას“ და „ბუნების კარსა“ იმისთანა წმინდა და კომპეტენტურ დაწესებულებისაგან, როგორც არის აღმოსავლეთის ფაულტეტი პეტერბურგის უნივერსიტეტისა. რაც შეეხება ჩემს „Русское Слово“-ს, მე მას გზა გაუფრთხილე, პასპორტი ვუმთავნე არა კეთილ საიმედო დიჭინით, არამედ სრულიად სხვა დანისძიებით. როცა პირველს გამოცემის ამ წიგნისას ადგილობრივმა სამოსწავლო მთავრობამ გზა შეუკრა, თა-

ნახმად ბნის ზაგადსკის მოხსენებისა, მოვითხოვე მოცუთ ჩემთვის ამ მოხსენების ხარისხს სავსებით. უკლებლივ მომეს. ავად და გავარნიე მოხსენების უკვლავ მუხლი და ისე საფუძვლიანად დავარდვი, რომ მზრუნველმა ანოფსკიმ, წაკითხვის შემდეგ, მითხრა: თქვენ ბევრში მართალი ხართ, ჩვენი მოხსენებელი სსსტკად მოზურობის წიგნს; მაგრამ ახლა ოფიციალურად ჩვენს დადგენილებას, ნამუსტინიკის მიერ დამტკიცებულს, უკან ვერ წავიდებით. სსსტკით, კერძოდ, ზირადად ვურჩევთ დირექტორებს და ინსპექტორებს, რომ თქვენი წიგნის ხმარებას სახალხო სკოლებში მასწავლებლებს ნუ დაუშლიან; მეორე გამოცემაში ცოტაოდენი ცვლილება მოახდინეთ და მაშინ ოფიციალურადაც მოაწონებთ. ზირველი გამოცემა, დაბეჭდილი რიცხვით თერთმეტი ათასი, ერთს წელიწადს მოეფინა სკოლებში, და მეორე წელიწადს დაიბეჭდა ახალი გამოცემა, რომელიც თანახმად აღმოქმის, დაუფრებლავ იქმნა მოწონებული.

ეგვლა სხვა შემთხვევებშიაც ჩემს უფლებას ვიცავდი არა ჩვეულებრივი ვადრებით და დიქინით, არამედ საბუთებით და სამართლიანობით. რამდენად ძლიერი იყო ეს საბუთიანობა და სამართლიანობა, სხანს იქიდან, რომ მაშინდელი ჟურნალი და თავმოყვარე სამოსწავლო მთავრობა გუნებდებოდა, თავისი გადაწყვეტილება უკანვე მიჰქონდა.

დაად, თუ მართლად დიდი სახელი მაქვს, როგორც თქვენ ამას ამბობთ, იგი მომიზრავს არა ორგულობით და ორჭოფობით, არამედ ცოდნით, შრომით, ერთგულების იდეალის ერთგულებით, გულწრფელობით და უანგარობით. თუ უკანასკნელი სიტყვის შესახებ ვისმე ეჭვი შეეპარება, ვთხოვ მოგზინს, რომ მთელის ორმხრის წლის განმავლობაში მე მონაწილეობას ვიდებდი, თითქმის გამუდმებით, ჩვენს ლიტერატურაში და კანკიკი არ ამიდა შრომის ფასად მაშინაც კი, როცა ჟერ ჩემი ქართული სახელმძღვანელოები გავრცელებული არ იყო, და გაჭირვებას ვითმენდი. თვითონ ეს სახელმძღვანელოებიც ერთი ორად და სხვად უფრო იფად იუადებოდა და იუადება, ვიდრე სხვა ერების სახელმძღვანელონი. კარდა ამისა, მათი შემოსავალი მთლად ხმარდებოდა სტენდებიებს და საზოგადო საქმეებს. მე ზირადად ვსცნობრბდი და ვსცნობრბ ჩემი „Русское Слово-ს“ შემოსავლითა.

ხლოდ რას ვიცავდი და როგორ ვიცავდი ჩემის ორმხრის წლის სალიტერატურო მოღვაწეობაში, ეს კარგად იცან მონწრებულმა მკითხველებმა. ვიცავდი უმთავრესად: თვითმართველობას, ავტონომიას, ხალხის განათლებას დედა-ენაზე, ქართული ეკვლესიის განთავისუფლებას, ანუ ავტოკეფალიას, ქართულის ტერიტორიის გადასვლას ქართულის გლეხების ხელში, და სხვ. ეგვლა ამას ვიცავდი ორსავე ენაზე, როგორც ქართულზე, ისე რუსულზე ერთნაირი გბედულობით, ერთნაირი მიმართულებით და შინაარსით. და ვერც ერთი ცილის მწამებელი ვერ მონახავს ჩემს ძველსა და ახლს ნაწერებში თუნდა მცირე ოდენს ორჭოფობას, ორგულობას.

მე გამოვედი საზოგადო ასპარესზე შემუშავებული ზრატრამით, დრმად მოფიქრებული რწმენით და ამ რწმენისათვის მე იოტის ოდენადაც არ მიდლაცინია არც ერთხელ არას დროსა. მე არას დროს არ დამვიწყებია, თუ რისი შემძლოა ჩვენი ზატრატრები. „მაქსიმუმი შესდლებლისა“, ასეთი იყო ჩემი დევიზი, და არას დროს შეუძლებელზე ჩვენს ერს არ ვაქვებდები, რადგანაც ცაში წეროების დევნა საუკეთესო დონისიბიებაა, რომ ეგვლა შინაური ფრინველიც კი სელიდან გამოცვალს სალხსა და თვითონაც სიკვდილის ტახს დაადგეს.

მე ამას არც საკვესურად ვამბობ და არც მარტო ჩემ სასარგებლოდ. ეგვლას კარგად მოესხენება, რომ საზოგადოება მაგალითებით სცნობრბს. იგი ჭბაძავს კარგს მაგალითებსაც და ცუდსაც, სამწუხროდ უფრო უკანასკნელსა, ვიდრე ზირველსა. ამიტომ თუ რამელსამე მოღვაწეს საზოგადოება სამართლიანად სოკლას კეთილის მაგალითის მიმცემად, და ამ მოღვაწეს რომელი მე „კეთილის მეოფელი“ ჩირქას სცხებს სიცრუით, იგი მოღვაწე მოვალეა ცრუს სიცრუის კარმდინ სდიოს, მისი ზირზობა ნათლად დანახოს ეგვლას და ამით საზოგადოებას უთხრას: ჩემი მაგალითით არავის არ შეუძლიან იმატიოს ორგულობა, ცუდი და მავნე საქციელიც.

უკადურესი წყურვილი ჩემის დამცირებისა აბეღვინებს მესვეურსა სოქვას ზატალო სიცრუე, ხალსი ტუეილი. დასამტკიცებლად იმისა, რომ მე მთავრობას ერთს ვეუბნები რუსულს ენაზე და ქართულს საზოგადოებას დედა-ენაზე სხვასა, იგი ამბობს: ქართულს ენაზე გოგებამვილი თხოულობს, ქართულის ენის გარდა, ქართულის ლიტერატურის, ქართულის გეოგრაფიის და ქართულის ისტორიის სავალდებულო სწავლებასაც, რუსულს ენაზე კი ჭატანებაც არ არის არც ჩვენი ლიტერატურისა, არც ჩვენი გეოგრაფიისა და არც ჩვენი ისტორიისა; და ამას როგორ ვაბეღავდამ იმ წერილში, რომელსაც ზოპინილდის საეურადღებოდ სწერდამ. როცა მესვეურნი ამ სტრიქონებს სთხუზავდა, მას წინ ელა ჩემი რუსული წერილი და იქიდან მოჰყავდა ვეებერთელა ციტატა. ამ ციტატას კი მისდევს ჩემს რუსულს წერილში აი როგორი გატეგორიული მოთხრობილება: „Необходимо грузинскому языку дать подобающее место среди штатных предметовъ, назначить для него достаточное число уроковъ, сдѣлать его обязательнымъ для всѣхъ учащихся грузинъ и дать имъ возможность хорошо ознакомиться съ роднымъ языкомъ, съ родною литературою, а также съ Географією и Исторією родины“.

დეე, თვითონ მკითხველმა დაარქვას მთელს ამ საქციელს „დრეობისს“ სახელი, რომლისაც იგი დირსია.

იაკობ გოგებაშვილი.

რედაქტორ-გამომცემელი სვ. ყიფიანი.